

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 04560

SHRAY, MAYN LIB FOLK

Hayim Shurer

Permanent preservation of this book was made possible

by Marcia Posner

in memory of

Celia & Isadore Posner

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

חיים שורר

שריי, מיין ליב פאלק

אונזער חוב צו די אידן אין ראטנפארבאנד

איחוד עולמי פועלייִציון- (צ. ס.) התאחדות

תל אביב 1955

דפוס קואופרטיבי „אחדות” בע”מ, תל־אביב

מיר טארן זיי ניט פארגעסן

(רעדע געהאלטן אויפן ציוניסטישן אַקציאָנס־קאָמיטעט
דעם 28.8.1955 אין ירושלים)

רבחתי, נעכטן האָבן מיר געהערט אַ גלענצנדן רעפעראַט, וועגן דער ליטעראַרישער שאַפונג פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע, וועגן הונדערטער און טויזנטער ביכער אויף פאַרשיידענע געביטן, וועגן אַ רייכער קולטורעלער טעטיקייט וואָס ווערט דאָ געמאַכט. איך וויל אין דעם וואָרט וואָס איז מיר ערטיילט געוואָרן, רעדן וועגן די מיליאָנען יידן, וואָס דער איינציקער יידישער בוך וועלכן איך האָב ביי זיי געזען אין משך פון די 40 טעג וואָס איך בין געווען אין ראַטן פאַרבאַנד, איז געווען אַט דער געשריבענער מיטן האַנט לוח. אין אַ בלאַק־נאָט. איך שטעל מיר פאַר וואָס פאַר אַ גליק עס וואַלט געווען פאַר די יידן, ווען זיי וואַלטן לכל הפחות געוואָסט אַז אין דער העכסטער ציוניסטישער אינסטאַנץ פון דער אלוועלטלעכער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע, אין ציוניסטישן אַקציאָנס־קאָמיטעט, רעדט מען וועגן זיי. אַפילו דאָס דערגייט צו זיי נישט. זיי טראַגן זיך אַרום מיט אַ יאוש און מיט אַ גרויליקן געפיל אַז מען האָט אין זיי פאַר־געסן, אַז מען זאָרט נישט וועגן זיי און אַז מען דערמאָנט זיי נישט.

מיר רעדן נישט צופיל, און אפשר שוין צו ווייניק אויף אונדזערע צוזאַמענקומען וועגן די יידן אין ראַטן פאַרבאַנד און אין די פאַרבנדעטע מיט אים לענדער, ווי רומעניע, אונ־גאַרן, טשעכאָסלאָוואַקיע, פּוילן, בולגאַריע. מיר האָבן אין משך פון צענדליקער יאָרן גערעדט וועגן דעם אויף אונדזערע צוזאַמענקומען „אַבסטראַקט“. און אַט האָט דער גורל מיר

באשערט, אז איך קען אייך אָפגעבן אַ לעבעדיקן גרוס פון זיי, כאַטש קיינער פון זיי האָט מיר נישט געבעטן וועגן דעם מיט אַ פול מויל, אָדער אַפילו מיט אַ האלב מויל דאָס צוטאָן, ווייל זיי האָבן מורא, וואָס נישט איז צו זאָגן אַ מענטש פון ישראל.

איך געפין פאַר נויטיק אויסדריקן אַ דאַנק דער סאָויעטן מאַכט, וועלכע האָט מיר דערמעגלעכט דעם באַזוך אין ראַטן פאַרבאַנד. איר ווייסט, אז דאָס איז אַ זעלטענע זאַך, אז אַ ישראל-מענטש, אַ ייד, אַ ציוניסט, זאָל באַקומען אַ דער-לויבעניש צו באַזוכן סאָויעט-רוסלאַנד. אפשר בין איך געווען דער ערשטער פון דער ריי טוריסטן פון ישראל, וועלכע עס וועט דערמעגלעכט ווערן, ווי עס גיבן איבער היינט די צייטונ-גען, באַזוכן אין משך פון 10 טעג אין ראַטן פאַרבאַנד, און דאָסגלייכן וועט דערלויבט ווערן מענטשן פון רוסלאַנד באַזוכן ישראל. איך בין דאָרט געווען נישט 10 טעג, נאָר פיר מאָל אַזויפיל צייט. און דעריבער בין איך באמת דאַנקבאַר פאַר דער געלעגנהייט וואָס איז מיר געגעבן געוואָרן.

מיר באַגריסן יעדן פונק פון פאַרלייכטערונגען, יעדע קלענסטע הנחה, יעדן קליינעם שריט פאַרויס. זאָל דאָס זיין דאָס פאַרן פון טוריסטן קיין ראַטן פאַרבאַנד, די עליה פון איינצלנע עולים, זקנים און זקנות; דער אויפטריט פון אייניקע יידישע זינגער, וועלכע טרעטן אַרויס מיט יידישע לידער, וועגן וועלכע מען האָט איצט מודיע געווען פון ראַטן פאַרבאַנד, כאַטש דאָס איז נאָך נישט קיין יידישע טעאַטער-פאַרשטעלונג. איך האָב געזען די פלאַקאַטן, דאָרט ווערט גערעדט וועגן אַוונטן פון יידיש ליד, אין וועלכע עס באַטייליקן זיך פידלער, פיאַניסטן און אַנדערע שפילער מיט אַ קאַנפער-ראַנסיע און דערווייל מער גאַרנישט. אָבער מיר באַגריסן, ווי איך האָב שוין געזאָגט, יעדן קליינעם שריט פאַרויס. וואָס לערנט אונדז דער אַוונט, וואָס מען דערציילט אז ער האָט געהאַט אַ גרויסן דערפאַלג? ווען איך האָב דאָ און דאָרטן גערעדט מיט מענטשן פון רוסלאַנד און איך האָב זיי געפּרעגט פאַרוואָס איז נישטאַ קיין יידישער טעאַטער, פאַרוואָס איז

נישטא קיין יידישע צייטונג? — האָבן זיי מיר געענטפערט, ווייל יידן האָבן זיך אויפגעהערט צו אינטערעסירן מיט דעם. צוליב דעם איז נישטאָ קיין אַרט פאַר קיין צייטונג און אַ טע־אַטער אין יידיש. און אַט פּלוצים האָט אַ יידישער אָונט אין מאַסקווע אַזאַ דערפאַלג. דאָס באַווייזט אַז עס האָט נישט אויפגעהערט די פאַראינטערעסירונג מיט יידיש און מיט נאָר ציאַנאַלן יידישן לעבן בכלל ביי די יידן פון ראַטן־פאַרבאַנד. איך האָב געזאָגט, אַז מיר האָבן האַרבע טענות צו זיך אַליין. מיר רעדן מיט אַ גרויסן ציטער, אויפריכטיק און באַרעכטיקט, וועגן ראַטעווען די יידן פון מאַראַקאָ, טוניס און אַלזשיר, איראַק און פּערסיע און וועגן אַן עליה פון פּראַנק־רייך, ענגלאַנד און אַמעריקע. וועגן אַן עליה פון אַלע עקן גלות, וועגן אַ רעטונגס עליה, און וועגן אַ חלוצישע עליה — וועגן אַן עליה פון בוֹיאונג און שאַפונג. אָבער וואָס האָבן מיר געטאָן די אַלע יאָרן פאַר די איבער צוויי מיליאָן יידן פון ראַטן פאַרבאַנד, און פון די דעמאָקראַטישע פּאַלקס רעפּוב־ליקן? און די דאָרטיקע יידן, אויב נישט אין זייערע אַלע הונדערט פּראָצענט, דאָן כאַטש 50 פּראָצענט, אַפילו איין מיליאָן פון די צוויי מיליאָן רוסישע יידן, ווילן מיטן גאַנצן האַרצן זיין יידן. איך ווייס עס. איך האָב זיך אין דעם איבער־צייגט ווען איך האָב געזען מיט מיינע אויגן די פיל טויזנטער יידן. זיי זיינען נאָך יידן און ווילן זיין יידן. עס זיינען דאָ צווישן זיי אַזעלכע וועלכע ווילן דאָווענען אין אַ שול, וואָס ווילן האָבן אַ יידישע צייטונג, אַ יידיש בוך, אַ יידיש טעאַטער, און אַ יידישע שול, וועלכע ווילן אַ קאַנטאַקט מיט יידן, אַ פאַר־בינדונג מיט ישראל און מיט קרובים אין אויסלאַנד. אויב איך וועל זיין אַ גרויסער פּעסימיסט, וועל איך נישט איבער־טרייבן — ווען איך וועל זאָגן אַז לכל הפּחות אַ מיליאָן יידן פון די צוויי מיליאָן ווילן עס. איך בין נישט זיכער אויב נישט אַנדערטהאַלבן מיליאָן יידן. ווייל סוף כל סוף וויפיל זיינען דאָ יידישע קאָמוניסטן און אַסימילאַטאָרן און יידישע יוגנט וועלכע געדענקט נישט זייער יידישן עבר? אפשר דערגייט זייער צאָל צו אַ האַלבן מיליאָן, און דאָס איז נישט ווייניק.

און אויב אפילו מיר זאלן אָננעמען אַז זייער צאל דערגרייכט
ביז אַ מיליאָן, אויך דאַן קענען מיר רעדן וועגן אַ מיליאָן יידן.
אין ראַטן פאַרבאַנד וועלכע לעבן ווי יידן, אויף אַזויפיל
אויף וויפיל מען לאָזט זיי זיך אויסלעבן אַלס יידן, און וועלכע
וויילן פירן אַ פּול יידישן לעבן.

און צו דעם מיליאָן יידן צו וועלכע איך בין געפאַרן
כדי צו קומען אין קאָנטאַקט מיט זיי, כדי זיך צו באַגעגענען
מיט זיי נאָך צענדליקער יאָרן פון זיין אָפּגעריסן, פון בענקען
זיך זען נאָך אַמאַל מיט רוסישע יידן, ווי אַזוי האָב איך געקענט
קומען אין באַרירונג מיט זיי?

איך דאַרף אייך נישט דערציילן, אַז אויך אין דעם אַלגע-
מיין רוסישן לעבן האָב איך נישט געקענט זען, וואָס איך האָב
געוואָלט. נישט אַלץ קען מען ווייזן, און איך זאָג דאָס נישט
לשם קריטיק. איך האָב פיל זאַכן געזען פון אַן אַלגעמיינעם
רוסישן כאַראַקטער, ווייל אַ טייל זאַכן האָט די רעגירונג איינ-
געאַרדנט איך זאל קענען זען, און פיל זאַכן האָב איך אַליין
געזען און געקענט לערנען. אַ מענטש וועלכער פאַרשטייט
רוסיש און גייט אַריין אין אינסטיטוציעס, באַגעגנט זיך מיט
רעדאַקציע מיטגלידער פון אַ צייטונג, גייט אַריין אין אַ מוזע-
אום, אין אַ טעאַטער אויף אַ פאַרשטעלונג, אין קרעמל, אין
אוניווערסיטעט, קען לערנען און וויסן. איך דערמאַן דאָס
נישט אַן און פאַר זיך, נאָר כדי איר זאלט פאַרשטיין אַז
מיין עיקר ציל איז געווען קומען אין באַרירונג מיט יידן אין
ראַטן פאַרבאַנד. ווי האָב איך אָבער געקענט קומען מיט זיי
אין באַרירונג, אויב איך האָב נישט געקענט הערן און לייענען
קיין שום זאַך וועגן יידן און וועגן יידישן לעבן! האָב איך דען
געקענט אַריינגיין אין אַ קהילה אין מאַסקווע, אין קיעוו, אין
אַדעס, לענינגראַד און קישיניעוו און פרעגן וואָס טוען יידן?
עס איז דאָך נישטאָ קיין קהילה און קיין ועד הקהילה אין
קיין שום אָרט. און אויב עס ווערט פאַרעפנטלעכט אַ מעלדונג
אין „אונאַ“ אין נאַמען פון דער ראַטן רעגירונג וועגן קהילות
און רבנים — זיינען דאָך קיין קהילות נישטאָ!
און איך האָב נישט געהאַט די זכיה איינגעלאָדן צו ווערן

אין משך פון די 40 טעג פון מיין באַזוך אין ראַטן פאַרבאַנד
אין קיין שום יידיש הויז — און אויך נישט אין קיין שום
נישט־יידישע־הויז.

ווי האָב איך געקענט זיך באַגעגענען מיט יידן? ווי האָב
איך געקענט קומען מיט זיי אין אַ קאַנטאַקט? פאַרשטענדלעך,
אַז עס איז נאָך דאָ אַ שול, און אין שול דאַווענען נאָך יידן.
דאָס איז דער איינציקער אָרט וואו עס קומען זיך צונויף יידן
אין ראַטן פאַרבאַנד. אָבער אַ שול אין ראַטן פאַרבאַנד, רבותי,
איז נישט קיין שול אין מאה שערים אָדער אין בני־ברק. יידן
גייען אין שול, אָבער עס איז נישט אַזוי לייכט און באַקוועם
צו פאַרלאָזן די אַרבעט און גיין דאַווענען אין שול אין אַ יום־
טוב. מיר איז באַקאַנט אַז צענדליקער טויזנטער יידן האָבן
געוואָלט באַזוכן די שול יום־כפור און עס האָבן איר באַזוכט
נאָר פיר טויזנט. ווייל אַ האַלבער מיליאָן יידן אין מאַסקווע
האַבן נאָר איין שול! וויפיל יידן קען אַריינגעמען איין שול?
און מיר איז אויך באַקאַנט, אַז עס זיינען דאָ יידן אין
מאַסקווע, וועלכע זאַמלען אויף זייערע אורליב טעג, כדי זיי
זאָלן קענען גיין יום־טוב אין שול, כדי נישט בעטן אַ באַזונד־
דערע דערלויבניש. אויך פיל יוגנטלעכע אין די הונדערטער,
ווילן גיין אין שול און קענען עס נישט טאָן צוליב געוויסע
סיבות. אין שול קען מען געפינען יידן, אָבער אויך דאָרטן
קען מען זיי נאָר זען (ווי עס ווערט געזאָגט אויף די
חנוכה ליכט שקודש הן ואין להשתמש בהן). איז מיר געשען
אַ „נס“, ווייל ווען איך וואָלט באַקומען די דערלויבניש צו
פאַרן אין ראַטן פאַרבאַנד מיט צוויי מאַנאַטן פריער, אָדער
מיט צוויי מאַנאַטן שפעטער, וואָלט איך נישט געהאַט די גע־
לעגנהייט צו זיין יום־כפור אין שול, און איך וואָלט דאָס אויך
נישט געזען. איך וואָלט נאָר געזען איינצלע יידן אין אַ גע־
וויינלעכן שבת. אין אַ מיטבוואַכעדיקן טאָג קען מען נאָר זען אַ
מנין אַלטע בטלנים צווישן מנחה און מעריב. איך האָב באַקומען
די וויזע פאַר יום־טוב און איך האָב באַוויזן זיין דאָרטן יום־
כפור און זען פיר טויזנט יידן אין אַ יידישער שול אין רוסלאַנד.
טויזנטער יידן זיצן און שטייען אין שול צונויפגעדריק־

טערהייט. אויף דער בימה פון שול פון יענער זייט באַריער
 זיצן די פאַרשטייער פון דער מדינת ישראל. די פון איין זייט,
 און די מאַסקווער יידן פון אַנדער זייט. טויזנטער יידן וועלכע
 זיצן און שטייען, קוקן לאַנגע שעהן, און נעמען נישט אַראָפּ
 די אויגן פון דעם ווינקל וואו עס זיצן די יידן פון ישראל. זיי
 וואַגן זיי נישט זאָגן שלום, זיך דערנענטערן צו זיי, פרעגן
 אָדער זאָגן עפעס. איך בין געשטאַנען די כל נדרי נאַכט צווישן
 דעם ציוניפּגערעסטן עולם. איך האָב נישט געקענט באַוועגן
 קיין גליד צוליב דער ענגשאַפט. די יידן האָבן נישט געוואוסט
 אַז איך בין פון אויסלאַנד. און איך האָב זיך צוגעהערט צו די
 געשפרעכן. איך האָב הנאה געהאַט פון דער גרויסער זכיה
 צו שטיין צווישן מין פּאַלק אין רוסלאַנד. און איך האָב
 געהערט ווי יידן פרעגן מיט התפעלות און אויפּרעגונג, ווער
 איז צווישן זיי דער „פּאַסאַל“ (דער אַמבאַסאַדאָר)? זיי האָבן
 געהאַט אין זינען אונדזער אַמבאַסאַדאָר שמואל אלישיב ז"ל.
 אָדער זיי האָבן אויסגערופן מיט געפיל: זע, זע דאָס שוואַרצע
 אינגעלע, ער איז דאָך פון די קינדער פון דער אַמבאַסאַדע!
 אָדער זיי האָבן געקוקט אין דער הויך פון דער עזרת נשים:
 זע, זע, די יונגע פרויען פון ישראל! און מיט התפעלות פּרעגט
 איינער דעם צווייטן, צי קען מען נישט צוגיין צו די ישראלים?
 און דער צווייטער זאָגט — פאַרוואָס זאַל מען דען נישט קענען?
 מען קען צוגיין, מען דאַרף נאָר זען, אַז מען זאַל אויך קענען
 צוריקגיין...

איך בין געזעסן אַ געוויסן פרייטיק צונאַכט אין אַ שול
 אין אַן אַנדער שטאָט. מען האָט מיר אַוועקגעזעצט אויף
 אַ ליידיקע באַנק אין מזרח זייט. איך בין נישט געקומען כדי
 צו געניסן פון כבוד, זיצן אַליין אין מזרח וואַנט. בין איך
 אַריבער און זיך געזעצט אויפן ערשטן באַנק וואו עס זיצן
 יידן, און איך הער ווי אַ שושקעט צו מיר פון הינטן:
 „קוקט נישט אויף הינטן, קוקט פאַרויס און איך וועל רעדן
 צו אייך.“ אַזוי זעט אויס אין שול. דער איינציקער אַרט אין
 ראַטן פאַרבאַנד וואו מען קען זיך באַגעגענען מיט יידן. יום-
 כפור. בין איך געזעסן אין שול אַ גאַנצן טאָג מיט די מיט-

גלידער פון דער אַמבאַסאַדע, אויבן אויף דער בימה, און פון דאָרט אָנגעקוקט די יידישע אויגן, אויגן פון הונדערטער און טויזנטער יידן וועלכע זיינען פול מיט בענקעניש, באַגער און שמאַכטונג, באַליידיקונג און פאַריתומטקייט, וועלכע האָבן געקוקט אויף ישראל מענטשן וועלכע זיינען געזעסן אין אַ ווינקל אויף דער בימה. עס איז שווער געווען אויסצוהאַלטן דעם בליק זייערן פון פרי ביז אין אַוונט. און אַט איז געקומען דער דראַמאַטישער מאַמענט פון „יזכור“. נישט ווייט פון מיר זיינען געשטאַנען צוויי יידן, נישט קיין אַלטע דוקא, און זיי האָבן געהאַלטן אין האַנט אַזאַ שוואַרצן טאַוול. ווען עס איז געקומען צו „יזכור“ האָבן זיי געעפנט דעם טאַוול וועלכער האָט גאַרנישט אַנטהאַלטן אין זיך, נאָר איבערווייניק אויף די טאַוולען איז געווען אָנגעשריבן דער „יזכור“ מיט גרויסע רוסישע ווערטער, און פון דעם האָבן זיי געלייענט דעם „יזכור“. אויף דעם מאַמענט האָבן זיי געוואָרט די גאַנצע צייט. אפשר האָבן זיי געוואָרט אויף דעם אַ גאַנצן יאָר, כדי צו קענען זאָגן „יזכור“ פון אַ טאַוול מיט רוסישן שריפט, ווייל מען קען נישט באַקומען אין רוסלאַנד אַ מחזור אין העברעאיש, ווען עס ווערט צוריסן דער אַלטער מחזור. און ווען די שול מיט אירע טויזנטער מענער און פרויען איז פול געוואָרן מיטן שרעקלעכן יאָמער פון „יזכור“, בין איך געווען זיכער אַז דאָס איז אַ יאָמער נישט נאָך אַ פערזענלעכן קרוב פון דער משפחה וועלכער איז אַוועק פון דער וועלט, נאָר איך האָב געפילט אַז דאָס איז אַ יאָמער פון אַ גאַנצן פאַלק, אַ פאַריתומטן און איינזאַמען, וועלכער וויינט אין זיין פאַר־שעמטיקייט. ער זעט פאַר זיך דעם גאַנצן טאַג די פאַרשטייער פון אַ פרייען זעלבסטשטענדיקן יידישן פאַלק, די פאַרשטייער פון דער מדינת ישראל. און ער קען זיך נישט דערלויבן צו באַגריסן זיי. אויף דעם האָב איך אַ טרייע עדות זאָגן: דאָס קוקן דעם גאַנצן טאַג אויף די מענטשן פון ישראל און דער געוויינן ביים „יזכור“ זאָגן און דער אויסגעשריי ביים סוף נעילה „לשנה הבאה בירושלים“, דאָס אַלץ זיינען רינגען פון איין קייט, פון אַן אויסדרוק פון דער באַליידיקונג און

פאריתומדיקייט און באגער. דער עדות זאגן אנטהאלט דעם
רוף וועלכן איך ברענג פאר דעם ציוניסטישן אקציאָנס קאָמי-
טעט: פאָרגעסט נישט און שווייגט נישט!

און אויסער דער שול, וואו קען מען זיך באַגעגענען מיט
יידן און נישט רעדן מיט זיי, אין וואָס פאַר אַן אָרט
קען מען זיך נאָך טרעפן מיט יידן? איך האָב געהאַט איין
ברירה. אַרומגיין איבער די גאַסן פון מאַסקווע, אין פאדאל,
אין קיעוו, אין אָדעס, אין לענינגראַד, אין קישינעוו און זוכן
יידן אויף די גאַסן; זיך באַמיען צו דערקענען יידן לויט דער
„ליניע“ וועלכע עס האָט נישט געענדערט אַפילו די באַלשע-
וויסטישע איבערקערעניש. די ליניע פון יידישן נאָז אָדער
דערקענען אַ יידן לויט די אויגן, איך האָב געהאַט אַ געלעגנ-
הייט צו פאַרן מיט דעם אויטאָ פון דער ישראל אַמבאַסאַדע
און אויף אייניקע מינוטן האָט זיך די מאַשין, וועלכע טראַגט
אַ יידישע פּאַן און אַ העברעאישע אויפשריפט „תוצרת קיזור,
ישראל“ פאַרהאַלטן, און אַט האָב איך צווישן די מאַסן מענטשן
וועלכע האָבן זיך צונויפגעזאַמלט אַרום דעם אויטאָ, געקענט
דערקענען די יידן לויט די אויגן, לויט דעם ווי זיי האָבן
געקוקט און געפרוּווט לייענען די העברעאישע אותיות. נאָר
אין גאַס האָב איך געקענט צופעליק צוגיין צו אַ יידן —
אַ צייטונגס-פאַרקויפער, אָדער אַ פאַרקויפער פון שוועבעלעך
און זייף, אָדער צוגיין צו אַ יידן אין צייט פון אַ הפסקה אויף
אַ טעאַטער פאַרשטעלונג, און זאָגן אַ פאַר זאַצן, ווייל אויב
איך בין צוגעגאַנגען צו אַ יידן וועלכער איז געשטאַנען אין
אַ לאַנגער ריי, און געפרוּווט מיט אים רעדן 2—3 מינוט,
האַט ער מיר געזאָגט: „בייזערט זיך נישט אויף מיר, דאָ איז
נישט אַזוי באַקוועם צו שמועסן.“ עס איז זייער נישט באַקוועם
צו שמועסן בכלל מיט אַ מענטשן פון אויסלאַנד און בפרט
מיט אַ מענטשן פון ישראל, אויף וועלכע עס איז געשריבן,
דאָס וואָס עס איז געשריבן, אין דער רוסישער ענציקלאָפּעדיע.
איך בין זיך מודה אויף מיינע זינד. איך בין אַרומגעגאַנגען
אין קיעוו און פאדאל, און געפרעגט ווי גייט מען צו דער
שול, און נאָכדעם ווי מען האָט מיר געוויזן דעם וועג, בין איך

געגאנגען און געפרעגט אויך אַנדערע יידן. ווייל איך האָב געהאַט דעם געפיל, אַז עס איז וויכטיק צו רעדן אַ פּאַר ווער טער מיט אַ יידן אין קיעוו, כדי ער זאָל וויסן אַז דאָ גייט אַרום אַ ייד פון ישראל, און דער ישראלדיקער זעט אויס ווי אַ נאַרמאַלער מענטש, נישט קיין פאַרהוּנגערטער, און נישט קיין קראַנקער. און אויב אַ ייד האָט מיר געזאָגט נאָך אַ קורצן געשפּרעך „דו האָסט אין מיר אַריינגעגעבן אַ טראָפּן זויער־שטאַף“ — דאָס הייסט דו דערמעגלעכסט מיר נאָך ווייטער צו אַטעמען, בין איך געווען פאַראינטערעסירט אַריינצוגעבן דעם טראָפּן זויערשטאַף אויך אַנדערע יידן. נאָר אַזוי האָבן געקענט זיין די טרעפונגען מיט יידן אין ראַטן־פאַרבאַנד. פונדעסטוועג, אויך פון די צופעליקע טרעפונגען האָב איך געקענט בלי ספּק זיך באַאיינדרוקן וועגן די געפילן פון טויזנט־טער וועלכע איך האָב געזען אין שול יום־כּפור, און פון אַנדערע טויזנטער יידן, וועלכע איך האָב געזען אין שול שמחת תורה (דאָן זיינען געקומען יוגנט, פרויען און קינדער). און מען האָט מיר דערציילט, אַז אַזעלכע טויזנטער זיינען געווען אויך אין די שולן אין די שטעט וועלכע איך האָב נישט באַזוכט. און איר קענט זיך פאַרשטעלן, אַז דאָס קומט אויך פאַר אין טשערנאָוויץ, בערדיטשעוו, באַברויסק, ריגע, קאַוונע, מינסק און אַפילו טאַשקענט, אין די אַלע שטעט וואו נישט אַלע יידן האָבן זיך שוין אַסימילירט און פאַרגעסן. איך האָב זיך איבערצייגט, אַליין הערנדיק, אַז יידן האָבן נאָך נישט פאַרגעסן און געדענקען „כל עוד בלבב פּנימה“ און „הכניסיני“ פון ביאַליק און אַפילו „אל תתיאש אסיר תקוות. עוד שמשנו יעל“ פון טשערניכאָווסקי. איך האָב די פּערזן געהערט פון מויל צום אויער אין מינוטן ווען עס איז נישט טאָג און נישט נאַכט.

די ישראל אַמבאַסאַדע האָט געשפּענדעט 1000 רובל פאַר דער שול יום־כּפור, און איך האָב געזען די קבלה אויף וועל־כער עס איז געווען געשריבן „מיר האָבן באַקומען 1000 רובל פאַר דער שול פון דער מלכות ישראל“. פאַרשטייט וואָס עס באַדייט פאַר די יידן די מלכות ישראל. און די מלכות איז

זיי פאַרבאַטן און געאסרט און זיי קענען נישט זאָגן קיין שלום די פאַרשטייער פון דער מדינת ישראל.

וואָס וועט זיין מיט די יידן וועלכע לעבן יאָרן לאַנג אָן אַ העברעאישן בוך, אָן אַ יידישער צייטונג, אָן אַ שול פאַר קינדער און אַ טעאַטער, און אָן אַ יידיש אות אין 15 יאָר ארום? איך האָב געפרעגט דעם רב אין מאַסקווע, וואָס וועט זיין בנוגע „יידישקייט“, און ער האָט נישט געהאַט אויף דעם קיין ענטפער. איך האָב אים געפרעגט וואָס וועט זיין בנוגע דעם, אַז לפחות אַביסל יידן, יונגע און נישט יונגע זאָלן לערנען אַביסל יידישקייט? וואָס וועט זיין מיט אַ רב אין מאַסקווע אַלס אייער נאַכפאַלגער? ער האָט נישט געהאַט קיין ענטפער.

איך פרעג: פאַרוואָס מוז זיין אַזאַ לאַגע פון די 2 מיליאָן יידן אין רוסלאַנד און פון דעם האַלבן מיליאָן אַדער מערער, אין די לענדער וועלכע זיינען פאַרבונדן מיט רוסלאַנד? און איך פרעג — וואָס האָבן מיר געטאָן פאַר זיי? מיר נעמען אָן רעזאָלוציעס אויף יעדן קאָנגרעס, אַדער אויף דעם ציוניס־טישן אַקציאָנס־קאָמיטעט איינמאַל אין יאָר, און נישט תמיד נעמען מיר אָן רעזאָלוציעס וועגן דעם אין אַקציאָנס קאָמיטעט. ווען עס טרעפט זיך אַ „נס“ און עס איז דאָ אַן ענין פון אסירי ציון אין רומעניע, נעמט מען אָן אַ רעזאָלוציע וועגן דעם ענין, און אויך דאָן זיינען נישט אַלע צופרידן מיט דעם. וואָס טוען מיר פאַר די דאָזיקע יידן? ווער האָט אונדז דערלויבט זיי צו פאַרגעסן, נישט צו רעדן וועגן זיי טאָג־טעגלעך אין יעדער שעה?

זייט איך בין צוריקגעקומען פון דאָרט באַגלייטן מיך די בליקן פון יידן פון שול און זייערע פראַגן אין גאָס, איר האָט אונדז נישט פאַרגעסן? איר געדענקט אונדז נאָך? איך קען זיי נישט פאַרגעסן, נישט בייטאָג און נישט ביינאַכט. איצט איז אַ געלעגנהייט שעה. עס האָט זיך ווי געעפנט אַ שפּאַלט אין הימל, עס זיינען דאָ לייכטע סימנים פון דעם, אַז עס האָט זיך עטוואָס גערירט. מיר דאַרפן אויסנוצן די האַפענונג, די דערוואַכונג. עס איז „פּרילינג“ איצט אין דער פּאָליטישער

וועלט. מען רעדט פיל וועגן דעם אין מאַסקווע. עס זיינען פאַרגעקומען וויכטיקע ענדערונגען אין רוסלאַנד, און אין דער אינטערנאַציאָנאַלער פּאָליטיק, אין דעם לעבנס־אַרט פון רוס־לאַנד און איר אינערלעכער פּאָליטיק. פאַרוואָס זאָלן מיר נישט קענען פּאָדערן אָן אויפהער, אין די טעג, אָן די פּרילינגס־ווינטן זאָלן אויך דערגיין צו די צוויי מיליאָן אַדער אַנדערט־האַלבן מיליאָן יידן אין ראַטן פאַרבאַנד און צו די הונדערטער טויזנטער יידן אין די לענדער פון די פּאָלקס דעמאָקראַטיעס? וואָס וועט דען אָפקומען פון די הערשער פון ראַטן פאַרבאַנד אויב מען וועט דערלויבן עולה צו זיין אַ האַלבן מיליאָן אַדער אייניקע הונדערט טויזנט יידן וועלכע ווילן זיך באַהעפטן מיט זייער פּאָלק. די וועלכע בענקען און ווילן עולה זיין קיין ישראל. צי וועלן זיי אויספעלן די 210 מיליאָן איינוואוינער פון ראַטן פאַרבאַנד?

וועלן די איינוואוינער פון ראַטן פאַרבאַנד נישט קענען עקסיסטירן אָן זיי? צוליב וואָס דאַרף מען זיי האַבן דאַרטן? און ווי גויטיק זיי זיינען אונדז! מיר זיינען מחויב צו פּאָדערן, פון דאַנען און פון ציוניסטישן קאַנגרעס און פון יידישן וועלט קאַנגרעס אַלע וואָך און אַלע חודש עס זאָל אויפגעהויבן ווערן דער אייזערנער פאַרהאַנג צווישן אונדז און דעם יידישן פּאָלק דאַרט. מען זאָל דערלויבן די קאַעקזיסטענץ פון יידן מיט יידן. מען זאָל זיי דערלויבן לעבן מיט אונדז לויט זייער ווילן. אויך דאַרט דאַרף זיי דערלויבט ווערן לעבן אַ נאַציאָנאַלן יידיש לעבן. אָבער מיר ווייסן אָן דאָס איז נישט די פולע לייזונג. מען דאַרף זיי דערלויבן עולה זיין קיין ישראל און אונדז צוריק־געבן דעם מעכטיקן כוח פון הונדערטער טויזנטער רוסישע יידן, אין וועמענס האַרצן עס טליעט נאָך אַ יידישער פונק און וועלכע ווילן נאָך לעבן דאָ ווי יידן.

שריי, ליב פאלק!

איך געדענק, און כל־זמן איך לעב וועל איך נישט פאר־געסן דעם ערב יום־כיפור אין וואַרשע אין יאָר 1925. כ'בין געשטאַנען אויף די נאַלעווקעס און שפּאַצירט אויך איבער די אַרומיקע גאַסן קורץ פאַר „כל נדרי“. אַ מעכטיקער שטראָם פון יידן יום־טובֿ־דיק אַנגעטאַן, טויזנטער, צענטליקער טויזנט־טער! זיי האָבן געשטראָמט אין די פאַרשיידענע בתי־כנסת. דער גאַנצער קוואַרטאַל איז געווען פאַרפלייצט מיט יידן, מיט „יום־טובֿ־דיק יידן“; כ'בין אַריין אין דער גרויסער פרעכטי־קער סינאַגאָגע אויף טלאָמאַצקע, כ'בין געווען אין קלענערע, פּאַלקסטימלעכערע שולן אויף דזשיקע, קאַרמעליצקע, נאַוואָ־ליפּקי. כ'האָב אויך געזען חסידישע „שטיבלעך“. כ'בין נישט געווען קיין רעליגיעזער ייד, דאָך האָט דאָס האַרץ געפלאַטערט און געקוועלט זעענדיק אַזאַ גרויס יידיש פּאַלק וואָס לעבט מיט זיין אמונה, בציבור, עפנטלעך, מיטן גאַנצן האַרצן. אַרום מיר האָט געברויזט אַ מעכטיקער ים פון יידן, און איך בין מיטגעריסן געוואָרן מיט זיינע כוואַליעס.

און אַט איז נאָך אַ יום־כיפור, וועלכן כוועל דאָס גאַנץ לעבן נישט פאַרגעסן, אין מאַסקווע, אין יאָר 1954. כ'האָב שפּאַצירט אין אַ שטאַט וווּ עס וווינט אַ האַלבער מיליאָן יידן. כ'האָב זיך אַרומגעדרייט מיטן אויטאָ אַרום און אַרום און געזוכט די שול לויטן אַדרעס. ערשט ווען כ'בין אַראָפּ פון אויטאָ און געזוכט צווישן די זייטיקע געסלעך אַרום דער באַגדאַן כמעלניצקי־גאַס (די געוועזענע „מאַראַסייקע“) — האָב איך באַמערקט אַביסל יידן, וואָס זיינען געגאַנגען אין שול אַריין און כ'בין זיי נאָכגעגאַנגען. אויך היינט בין איך

נישט קיין רעליגיעזער ייד, אבער דאָס האַרץ האָט אין מיר
געקלאַגט און געווייטיקט, וואָס אַזאַ גרויס יידיש פּאַלק איז
ווי נעלם געוואָרן.

כ'בין אָנגעקומען צו „כל נדריי“. פאַר דער שול איז גע-
שטאַנען אַ מענגע קבצנים, בלינדע און לאַמע, וואָס האָבן דעם
„באַלעבאַס“ נישט דורכגעלאָזט און געבעטן אויפן קול אַ
נדבא. כ'בין נישט געגאַנגען דורך דעם ערן־אַריינגאַנג, דורך
וועלכן עס גייען אַריין די לייט פון דער ישראל־אַמבאַסאַדע
(דורך הינטער־הויף און זייטיקע צימערן — גלייך צום בעלע-
מער, וואָס איז אַרומגעצוימט און אָפּגעטיילט פון די מתפללים),
און האָב זיך געשטופט צווישן עולם דורך דעם אַלגעמיינעם
הויפט אַריינגאַנג. די שול איז געווען אַזוי איבערפולט און
געפּאַקט, אַז כ'האַב זיך נישט געקענט פון אַרט רירן אפילו
אויף איין טריט. שעה'ן לאַנג בין איך געשטאַנען צוגעדריקט
אין דער דאָזיקער שרעקלעכער ענגשאַפט. יא, כ'האַב דאָס
געוואָלט — כ'האַב געוואָלט זיין מיטן פּאַלק, שטיין מיט יידן
אַקסל ביי אַקסל, אָן אַ מחיצה: צווישן רוסישע יידן, נאָך
וועלכע מיר לעכצן שוין אַזוי פיל יאָרן. כ'האַב געוואָלט זיי
זאָלן נישט וויסן, אַז כ'בין נישט איינער פון זיי, אַז איך בין אַ
גליקלעכער, אַ געקומענער פון ישראל! ... און זיי האָבן טאַקע
נישט באַמערקט אַז כ'בין אַ פרעמדער. דריי שעה בין איך גע-
שטאַנען אַ געפרעסטער און צוגעדריקטער נישט צו רירן
מיט אַ האַנט אָדער אַ פוס. בלויז ווען עמיצער האָט זיך גע-
שטופט אַרויסצוגיין, האָב איך געקענט מאַכן אַ טריט אָדער
האַלבן טריט פאַרויס. אינם איינציקן לייטישן בית־כנסת אין
מאַסקווע, האָבן יענעם אַוונט און צומאַרגנס זיך אָנגעשטופט
ביי פיר טויזנט יידן, אין פאַרלויף פון גאַנץ יום־כיפור, אַ
רענגדיקער טאַג, איז אויך אינדרויסן געשטאַנען אַן עולם פון
הונדערטער יידן. אַבער נישט נאָר די מענטשן אויף דער
גאַס, אויך די מענטשן אינעווייניק אָנגעשטופטע צווישן די
דורכגענג, האָבן נישט געקענט האַלטן קיין מחזור אין דער
האַנט און דאָוונען. איך האָב געזען און געפילט וואָס זיי האָבן
געטאַן אין דער אויף זיי אַרויפגעצווונגענער ענגשאַפט, ווייל

ס'זיינען מער נישטאָ קיין שולן אין מאַסקווע: זיי — אויך זיי — האָבן אייגנוויליק און מיט ליבשאַפט זיך געשטופט אין יאָר (!); און צווייטנס — זיי האָבן געקוקט, שעה'ן לאַנג געקוקט, אָן אויפהער — צום ווינקל, וווּ ס'זיינען געזעסן די מענטשן פון ישראל. אַרום מיר זיינען געשטאַנען אַלטע און יונגע. אויך יונגע. צווישן זיי איינער אַ יונגערמאַן מיט אַ רויטן שטערן אויף דער ברוסט. זיי האָבן גערעדט רוסיש און אויך יידיש. דער יידיש איז געווען אי אַ ליטווישער אי אַ דרומ'דיקער. לויט זייער אַרומקוקן זיך אויף די ווענט פון בית־כנסת, איז קענטיק געווען, אַז צווישן זיי זיינען אויך געווען אַזעלכע, וואָס זיינען געקומען פון אַנדערע שטעט. אפשר זיינען זיי ספעציעל געקומען כדי צו זיין מיט אַ סך יידן צוזאַמען, און אפשר — כדי צו זען יידן פון ישראל.

צומאָרגנס בין איך געזעסן אויפן ערן־פּלאַץ, אויפן בעלע־מער, צוזאַמען מיט די מענטשן פון דער ישראל־אַמבאַסאַדע. פון דאָרט האָב איך געזען די הונדערטער אויגן געווענדט צו איין ווינקל, צו אונדז, אַדער צום ווינקל אויף דער גאַלאַרקע, וווּ עס זיינען געזעסן די ישראל־פרויען. הונדערטער אויגן זיינען געווען אַנגעהאַנגען אויף דעם איינעם, ווינקל מיט שטומען שווייגן, מיט ערנסט, מיט טיפער כוונה, מיט בענק־שאַפט. אַזוי שעה'ן נאָך שעה'ן, פון אינדערפרי ביז סוף „נעילה“, אָן איבעררייס. אַ פּאַלק וואָס זיין האַרץ גייט אין אים אויס — שווייגט. יידן פון ישראל זיצן און שטייען אַנט־קעגן און זייער האַרץ גייט־אויס נאָך זייערע פּאַלקס־ברידער — און אויך זיי שווייגן שטום.

דער חזן און דער קהל קומען אין דער תפילה צו ווערטער וואָס רעדן פאַר זיך: „ומפני חטאינו גלינו מארצנו...“ „וקרב פזירינו מבין הגויים ונפוצותינו כנס מירכתי ארץ...“ „הביאנו לציון עירך ברינה...“ „ולירושלים עירך ברחמים תשוב...“ „ותחזינה עינינו בשובך לציון...“ אויגן באַגעגענען זיך מיט אויגן. בליקן לעכערן דורך דאָס האַרץ.

דער הדרת־פנימ'דיקער רב שטעלט זיך אויף פאַר זיין

עדה צו דער פייערלעכער תפילה, וואָס ער אַליין וועט זאָגן,
„אַ תפילה פאַרן שלום“:

„אבינו שבשמים! בענטש די רעגירונג פון ראַטנפאַרבאַנד,
דעם באַשיצער פון שלום אויף דער גאַנצער וועלט ונאמר
אמן! אבינו מלכנו, שטאַרק די שלום־פאַרטיידיקער אויף דער
וועלט בזכותיה דאהרן כהנא קדישא אוהב שלום ורודף שלום
און זאָלסט געבן שלום אויף דער וועלט ונאמר אמן! אדיר
במרום שוכן בגבורה דו ביסט שלום און דיין נאָמען איז שלום!
יהי רצון זאָלסט געבן אונדז אַלע און דער גאַנצער וועלט
לעבן און אַ ברכה למשמרת שלום ונאמר אמן!“

דער חזן מיט אַ גוטער שטים און אַ בעל ניגון מאַכט אַ
„מי שברך“ — פאַר קלעמענטי יעפרעמאָוויטש וואַראַשילאָוו
און פאַר געאַרגי מאַקסימיליאַנאָוויטש מאַלעבנקאָוו.

ביי „יזכור“ איז דער בית כנסת פאַרוואַנדלט געוואָרן
אין איין אויפגעצייטערנדיקער יללה פון טויזנטער מענער און
פרויען. אין אַלע עקן שול, אויף אַלע גאַליאַרקעס האָבן
מענטשן זיך צעכליפעט אויפן קול — געוויינט אויף עלטערן,
ברידער, שוועסטער, זין, טעכטער, וואָס לעבן נישט. מיט
מחזורים אין די הענט און אַן קיין מחזור און סידור, מיט
טליתים און אַן טליתים, געשטופט זיך און געשטאַנען אויף די
שפיץ פינגער כדי אַריינצוקוקן אין די מחזורים וואָס אַנדערע
האָבן געהאַלטן. איינזאַמע אין דער מוראדיקער ענגשאַפט,
בעת אַ סך פון זיי קוקן ווי פריער צום ווינקל פון די
ישראלים — שטייען זיי און וויינען און קלאַגן. נעבן מיר
זיינען געשטאַנען צוויי יידן, וואָס האָבן פריער געהאַלטן אין
דער האַנט עפעס אַ צונויפגעלייגטן קאַרטאָן־בלאַט און איצט
האָבן זיי אים אויפגעוויקלט. איך האָב געזען צוויי זייטן פאַר־
שריבן מיט האַנט־כתב, מיט גרויסע רוסישע דרוק־אותיות (כדי
גיך צו לייענען) און מיט אשכנזישער הברה:

„יזכור אלוהים את נשמת אמי מורתי, שהלכה לעולמה —
נשמת אבי מורי“ — און אַזוי ביזן סוף.

די צוויי יידן האָבן געלייענט דעם רוסיש־העברעאישן נוסח
און זיך צעכליפעט. דערנאָך האָבן זיי ווידער צונויפגעלייגט

דעם קארטאן: זיי האבן דערפילט די הייליקע פליכט, אויף וועלכער זיי האבן געווארט פון אינדערפרי אן, און אפשר א גאנץ יאר.

און אז דער חזן האט מיט א סך געפיל געזאגט „אל מלא רחמים“ פאר די אלע געשאכטענע און געהרגעטע, דערשטיקטע און פארברענטע דורך „די פאשיסטן“ (בלויז?...?) — האט די יללה דערגרייכט דעם העכסטן גראד. א גאנץ פאלק האט געקלאגט און געכליפעט. אויך איך האב מיטגעוויינט מיט זיי, א פאריתומ'ט און עלנט פאלק האט געוויינט; א פאלק וואס איז פארטריבן געווארן פון דעם מאמע-פאלקס טיש; וואס איז פארשטומט געווארן; וועמען ס'איז מער נישט געבליבן ווי צו ווארטן אויף די „ימים נוראים“, ווען מ'קען איינמאל אין יאר זיך צוזאמענדריקן און צוזאמענפרעסן ווי איין צוזאמען-געשמידטע יידישע עדה; א פאלק וואס ס'איז אים מער נישט געבליבן ווי אויסצושטרעקן א פאר אויגן, בענקדיקע, לעכצנדיקע אויגן, וואס גייען אויס, אויגן דורכגעווייקט מיט אומעט, ליבע און פארערונג צו דער גרופע ברידער פון ישראל, פאר שטייער פון מלכות ישראל, אבער צו זיי קען מען זיך נישט דערנענטערן, ס'איז פארבאטן, פאראן א מורא, ווייל זיבן און זעכציק אויגן קוקן נאך — — —

כ'האב געהערט א געשריי פון טויזנטער ביים סוף „נעילה“: לשנה הבאה בירושלים! כ'האב אבער געוואוסט, אז די דאזיקע האפענונג איז אין זייערע הערצער שוין א גאנץ שוואכע. אבער דאס געשריי און דער געוויינ פון טויזנטער ביי „יזכור“ — איז געשטאנען אין דער לופט און נישט אויפגעהערט. דאס געשריי הענגט און טאר נישט אויפהערן אין אונדזער לופט. פארוואס האבן הונדערטער טויזנטער יידן אין מאסקווע בלויז איין אמת'ן בית-כנסת? און א יידישע פרוי וועמענס מחזור איז צעריסן געווארן פון פיל טרערן, פארוואס קען זי נישט באקומען א צווייטן מחזור אין דער מיליאניקער הויפט-שטאט? און דערוואקסענע און יונגע יידן — פארוואס זיינען זיי דערגאנגען דערצו, אז זיי זאגן „יזכור“ פון א פארשריבן בלעטל מיט רוסישע אותיות? און פארוואס האט מען גוזר-

געווען שטומקייט אויף טויזנטער אויגן וואָס האָבן לאַנגע
שעה'ן נאָכאַנאַנד ווי געשריען אָן אַ קול: אוי, ווי מיר, אויך
מיר, בענקען צו לעבן מיט יידן אין אַ יידיש לאַנד! און פאַר
וואָס שרעקן זיך יידן אפילו צוצוגיין צו דריקן אַ האַנט, צו
רעדן עטלעכע געציילטע ווערטער מיט די פאַרשטייער פון
דער יידישער מדינה? זיינען אויך סאָויעטישע פאַרשטייער
אין מדינת ישראל אַזוי איזאַלירט און מ'טאָר מיט זיי אין
קאַנטאַקט נישט קומען?

שריי, אומגליקלעכע עדה!

שריי, ליב פאַלק, אָן אויפהער!

יידיש פאַלק, רעגירונג פון ישראל, לאַזט נישט אָפּ,

שווייגט נישט!

אַן אַ ייִדישן אַרַת

באַלד נאָך מיין אַנקומען קיין מאַסקווע איז מיר אויסגע־
קומען צו זען אַן אויפֿציטערנדיק בילד. די טאַקסי פֿון דער
ישראל־אַמבאַסאַדע איז צוגעפֿאַרן צו אַ האַטעל אין צענטער
שטאָט און דאַרט געוואַרט אַ צוואַנציק מינוט. באַלד האָט זיך
אַרום דער טאַקסי פֿאַרזאַמלט אַ גרויסער עולם. צווישן זיי
אויך רוסישע ייִנגלעך, וואָס האָבן זיך אינטערעסירט מיט דער
פירמע און מעכאַניזם פֿונם אויטאָ. די מערהייט איז אָבער
געווען — ייִדן, מענער און פֿרויען, ייִנגלעך און מיידלעך. זיי
האָבן זיך צוגעקוקט און זיך באַמיט איבערצולייענען די העב־
רעאישע אויפֿשריפט אויף דעם אויטאָ: „קייזר, תוצרת ישראל“.
זיי האָבן געלייענט יעדן אות באַזונדער, געגאַנגען פֿון איין
זייט צו דער צווייטער, צוגעקוקט זיך צו די, וואָס זיינען געזעסן
אינעווייניק. די זיינען אַוועק און גלייך זיינען אַנגעקומען
אַנדערע. דאָס געזעמל האָט נישט אויפֿגעהערט. אַ פֿרוי
שמייכלט מיטן גאַנצן געזיכט פֿון צופֿרידנקייט; אַ יונג מיידל
זאָגט אויפֿן קול צו דער חבר'טע: דער אות איז „ש“, און
דאָס לעצטע איז אַ „ל“, און דער פֿאַרן לעצטן — געדענק איך
נישט. און אַט שטייט איינער מיט אַן ערנסט פנים, ווי ער
וואַלט זיך פֿאַרטיפֿט אין זיינע מחשבות. איינער רופֿט זיך אַן
צו זיין פֿרוי: „נאשי!“ („אונדזערס“), און אַ מיידל נעמט די
אויגן נישט אַראָפֿ פֿון די, וואָס זיצן אינעווייניק, קוקט מיט
שטומע בליקן פֿול מיט וואַרעמקייט. מ'שטייט אַן אויפהער
אַרום פֿון אַלע פֿיר זייטן.

אַ ישראל־ייִד אין חוץ־לאַרץ, באַזונדערס אין אַזאַ ווייטן
מרחק ווי ראַטנפֿאַרבאַנד, איז נאַטירלעך גליקלעך ווען ער
באַקומט צוגעשיקט פֿונדערהיים אַ העברעאישע צייטונג און

ער איז להוט זי צו לייענען אין יעדער פרייער מינוט — אויף דער גאס, אין מעטרא, אין טעאטער בעת אן אנטראקט. און אָט באַמערקט אַ צייטונגס־פאַרקויפער אויף דער גאס די העברעאישע צייטונג און ער פרעגט מיט גרויס ניגיר: „וואָס איז דאָס? פּונדאָנען האָט איר דאָס?!" און ער נעמט די צייטונג און פּרוּווט לייענען; דערווייל אָבער קומען אָן נאָך קונים — כאַפט ער די „פּראָוודאַ" און פאַרדעקט די העברע־אישע צייטונג, צוליב אָן עין הרע... אין מעטראַ פרעגט אַ פּרוי מיט פאַרווונדערונג: „פּונדאָנען די ליטעראַטור?! באַ־קומט מען עס דאָ?!" אין רעסטאָראַן קוקט איינער און קוקט און פרעגט צום סוף מיט פאַרווונדערונג: „וואָס, מ'קריגט דאָס דאָ צו קויפּן?" בשעת דעם אַנטראַקט אין טעאטער גייען דורך מענטשן, שטעלן זיך אָפּ, קוקן, שמייכלען צו זיך און גייען ווייטער אָדער פאַרהאַלטן זיך, קוקן אַריין, פּרוּווין לייע־נען; זיי הערן אַז די צייטונג פון ישראל קומט בלויז אָן, און ווערט נישט פאַרשפּרייט — און זיי טראַגן זיך אָפּ. איינער רופט זיך אָן, און דווקא אין העברעאיש: „זה עשרים שנה לא קראתי עברית..." און אַ פּרוי זאָגט אין דער אשכּנזישער הברה, אַביסל אין אַ פאַרלעגנהייט: „כבר שכחתי שפת־עבר..." אָבער קיינער פון זיי וואָגט נישט צו כאַפּן אַ שמועס אויף עטלעכע מינוט.

אין אַ ביכער־געשעפט האָב איך זיך נאָכגעפרעגט נאָך אַ יידיש בוך, אין יידיש אָדער אין רוסיש — וועגן יידישע ענינים. נישטאָ. כ'בין אין מאַסקווע געגאַנגען פון געשעפט צו גע־שעפט, גאַס־איינ גאַס־אויס, צו בוקניסטן. נישטאָ קיין שום יידיש בוך און נישט קיין בוך אויף אַ יידישער טעמע. אויך אין אַנדערע שטעט מיט אַ קענטיגער יידישער באַפעלקערונג האָב איך נאָכגעזוכט אין די ביכער־געשעפטן. כ'האָב בלויז געקויפט דאָס בוך פון יידישן שרייבער נתן ריבאַק — וועגן באַגדאַן כּמיעלניצקי...

כ'בין געווען אין דער ריזיקער און פּראַכטפולער ביבל־יאַטעק א. נ. פון לענין, אין מאַסקווע, די צענטראַלע, גרעסטע ביבליאָטעק אין ראַטנפּאַרבאַנד. אַלץ וועט איר דאָרט געפינען.

כ'האב דארט געטראָפן די רוסיש־יידישע וואַכנבלאַט „יעוור־
 רייסקאַיאַ כראַניקאַ“, וואָס איז דערשינען אין קישיניעוו אין
 1912 און האָב דארט אויסגעזוכט מיין ערשטן אַרטיקל, וואָס
 כ'האָב פאַרעפנטלעכט (אין רוסיש) וועגן בייליס־פראַצעס אַלס
 גימנאַזיסט! כ'האָב אָבער געזוכט די יידישע זאַמלונג „דער
 בוקעט בלומען“, די ערשטע יידיש־זאַמלונג אין בעסעראַביע,
 פון מיט זעכציק יאָר צוריק — און כ'האָב נישט געפונען.
 מילא. אַן אַלט בוך — קיין ווונדער נישט וואָס ס'געפינט זיך
 נישט דאָ. האָב איך געזוכט אין דעם קאַטאַלאָג שלום עליכם
 און קוים געפונען עטלעכע ביכער. פון י. ל. פּרץ האָב איך
 געפונען בלויז איין בוך, מיט אַן אַרטיקל און קאַמענטאַרן פון
 עפשטיין (1940). כ'האָב געזוכט ביאַליקס ווערק — האָב איך
 אָנגעטראָפן אויף עפעס איינעם ב. א. ביאַליק וועגן דער דראַַ
 מאַטורגיע פון גאַרקיי... און ג. י. ביאַליק וועגן טעלעוויזיע
 א.א.נ.ד. כ'האָב געזוכט ד. פרישמאַנס ווערק, און גראַד געפונען
 א. ד. פרישמאַן — וועגן די ראַציאָנאַלע אויסרעכענונגען אין
 דער קאָנדיטעריי־בראַנדזשע. כ'האָב געזוכט זשאַבאַטינסקי —
 גאַרנישט נישטאַ. בן־גוריון — נישטאַ. האָט מיר אָנגענומען
 אַ חשק צו ליצנות און האָב געזוכט מיין נאָמען. כ'האָב גע־
 פונען: שורער ווילהעלם — אַריסטיד בריאַן און די פונאַנ־
 דערטיילונג צווישן קירכע און מדינה אין פראַנקרייך (דער־
 שינען באַזל־לייפציג)...

אין גאַנץ סאָויעט־רוסלאַנד איז נישט צו באַקומען נישט
 קיין יידישע צייטונג, נישט קיין יידיש בוך, נישט אין די ביכער־
 געשעפטן, נישט ביי בוקניסטן, נישט אין ביבליאָטעקן און
 אויך נישט אין דער גרויסער לענין־ביבליאָטעק. דאַקעגן
 דאַרף מען נישט זוכן אין קאַטאַלאָג די סאָויעטישע ענציקלאַַ
 פעדיע, וווּ עס געפינען זיך שוידערלעכע בבלולים אויף
 ישראל — די בענדער פון דער ענציקלאָפּעדיע שטייען אויף
 די פּאָליצעס גרייט פאַר יעדן איינעם. אויך איז נישט שווער
 צו באַקומען דעם „קורצן פּילאָזאָפּישן ווערטערבוך“, וווּ עס
 געפינען זיך פאַרלוימדונגען קעגן ייִדנטום און ציוניזם, וועגן
 זייער קאַנטאַקט מיט ווילהעלם דעם צווייטן און מיטן צאַר,

מיט פילסודסקין, מוסאלינין און מיט די, וואָס האָבן היטלערן געהאלפן קומען צו דער מאַכט; און נאָך דעם צווייטן וועלט־קריג — „די אמעריקאנישע מאָנאָפּאָליסטן גיבן פינאַנציעלע שטיצע דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע און נוצן זי אויס פאַר שפיאַנאַזש און סאַבאַטאַזש־צוועקן קעגן דעם לאַגער פון שלום און דעמאָקראַטיע.“ (דאָס דאָזיקע „פּילאָזאָפּישע“ בוך איז איבערגעזעצט און אַרויסגעגעבן געוואָרן דורך די קאָמוניסטן אין ישראל — אָבער וואָס פאַראַ שווינדל: דער גאַנצער קאָפיטל וועגן „יידנטום“ איז דורכגעלאָזט געוואָרן!...) דאָס איז, בכּו, די איינציקע ליטעראַטור, וואָס אַ לייענער אין מאַסקווע און אין גאַנץ סאָויעטרוסלאַנד קען געפינען אויב ער וויל עפעס וויסן וועגן יידנטום, וועגן ציוניזם און מדינת ישראל.

כּיבין געווען אין „סאַטירישן טעאַטער“ אין מאַסקווע. און בעת דער הפסקה האָב איך געהערט ווי אַ פּרוי הינטער מיר דערציילט איר פּריינדין: דאָ איז אַמאָל געווען דאָס יידישע טעאַטער, אָבער מ'האַט עס געשלאָסן אין „יענע יאָרן“... נישטאָ קיין יידישע טעאַטער. נישטאָ קיין יידישע שולע. נישטאָ קיין יידישע דרוקעריי. נישטאָ קיין יידישע אות אין גאַנץ סאָויעטרוסלאַנד. אפילו נישט קיין יידישער לוח! אין מאַסקווער שול, ביים אַריינגאַנג, הענגט אויף דער וואַנט אַ געשריבענער יאָר־לוח — פון דאָרט קען פאַרשטייט זיך, יעדער וואָס וויל איבערשרייבן אים פאַר זיך...

סאָויעטישע מענטשן טענה'ן: יידן אינטערעסירן זיך מער נישט מיט דער יידישער שפּראַך און מיט אַלץ וואָס איז דער־מיט פאַרבונדן... אָבער אַט בין איך אין מאַסקווע געווען אויף אַ רעציטאַציע־אָונט פון באַקאַנטן יידישן רעציטאַטאָר, עמנואל קאַמינקאַ, אַ „פאַרדינסטפולער קינסטלער“ פון ראַטנפאַרבאַנד. דער גרויסער „טשייקאָוסקי־זאַל“ איז געווען פול. אין פּראַך גראַם זיינען געווען: שאַפּונגען פון טשעכאָו, מאַרק טווען און שלום עליכם. אַן גוזמא: 90% פון עולם זיינען געווען יידן. דער רעציטאַטאָר — באמת אַ טאַלאַנט, און דער עולם האָט הנאה געהאַט פון טשעכאָוון און טווענען. אָבער אַט איז גע־

קומען די ריי פון שלום-עליכם, און — דער עולם איז ווי
 עלעקטריזירט געוואָרן. אַלע האָבן אָנגעשטעלט מויל און
 אויער, אַ ספּעציעלע יום־טובֿדיקייט האָט זיך געפילט אין זאָל,
 די פּנימער האָבן געשטראַלט. דער אַרטיסט האָט אָנגעהויבן
 מיט לייענען גאַרקיס בריוו פול מיט התפעלות פאַר שלום־
 עליכם... (אויך דאָ איז נויטיק אַ מין „הכשר“...) און דערנאָך
 איז אויסגעבראַכן אַ כּוואַליע פון באַגייסטערונג פאַר די רע־
 ציטאַציעס פון קינסטלער, אַ באַגייסטערונג, וואָס ס'איז נישט
 מעגלעך נישט צו פאַרשטיין איר באַטייט... דער עולם האָט
 מיט אַלע איברים מיטגעלעבט מיט שלום־עליכם'ס מעשה'לעך,
 און געפאַדערט נאָך און נאָך. דער אַרטיסט איז נאָכגעקומען
 דעם פאַרלאַנג פון עולם און געלייענט נאָך אַ קאַפיטל שלום־
 עליכם. און ווידער שטורמישע אַפּלאַדיסמענטן. דאָס איז געווען
 אַן אויסלאָדונג פאַר דער געהאַמעוועטער, פאַרפרוירענער ייִדי־
 שער נשמה, און דאָס — נישט געקוקט, וואָס די רעציטאַציעס
 זיינען געווען אין רוסיש! אויך דערין האָבן זיי געפונען אַ
 מעכטיקע באַפּרידיקונג. פאַרוואָס? האָבן דאָך קאַמוניסטישע
 פירער מיר געזאָגט, אַז יידן אין ראַטנפאַרבאַנד אַסימילירן
 זיך מיט די רוסן און זיינען צופרידן דערפון, עס פעלט זיי
 גאַרנישט, און זיי זיינען מער נישט פאַראינטערעסירט אין
 דער ייִדישער שפּראַך, אין אַ באַזונדער ייִדישער קולטור...
 יאָ, אַ ייִדישע פּרוי, אַ קאַמוניסטקע, האָט פאַר מיר זיך מודה־
 געווען און געזאָגט: „אין טראַמוויי איז נישט באַקוועם צו
 רעדן ייִדיש... אמת, די טאַטאַרן רעדן זייער שפּראַך אין טראַמ־
 וויי און האָבן קיין מורא נישט“...

יידן אין מאַסקווע

ס'איז איבעריק צו זאָגן, אַז פאַר יעדן איז אינטערעסאַנט צו באַזוכן מאַסקווע אַ חודש צייט. זיינע טעג און נעכט זיינען פול מיט איינדרוקן און איבערלעבענישן. אַ ייד אַבער, באַזונדערס אַ ייד פון ישראל, וואָס וויילט אַ חודש אין מאַסקווע, קען זיך נישט באַנוגענען מיט אַזעלכע איינדרוקן און מיט אַלגעמיינע איבערלעבענישן. זיינע אויגן בלאַנדזשען און זוכן. דאָס האַרץ צאַפלט און די נשמה איז דורשטיק. אין מאַסקווע איז דאָך פאַראַן אַ האַלבער מיליאָן יידן! אַזאַ געפיל האָט נישט קיין ענגלענדער, אַמעריקאַנער, פראַנצויז, איטאַליענער, הינדוס אָדער כינעזער, וואָס קומט צו גאַסט קיין מאַסקווע. וואָס וואָלט אַ ישראל־ייד געפילט אין דער דאָזיקער שטאָט, ווען ער וואָלט נישט געהאַט די געזעלשאַפט פון דער קליינער, האַרציקער משפּחה פון דער ישראל־אַמבאַסאַדע מיט די אַלע שליחים וואָס קומען אַהין אָפט צו פירן אונטערהאַנדלונגען וועגן נאַפט, וועגן ציטרוס־פּרוכטן אדג"ל? וואָס טרעפן זיך מיט זיי יעדן טאָג אָדער יעדעס מאָל ווען מען וויל? די מעגלעכקייט צו זיצן מיט זיי ביי איין טיש, צוזאַמען באַזוכן טע־אַטער, שמועסן, טוישן זיך מיט איינדרוקן, לייענען אַ ישראל־צייטונג, וואָס קומט אָן אין דער אַמבאַסאַדע — פאַרלייכטערט אומגעהויער דאָס לעבן אין דאָזיקן ווייטן לאַנד. מאַסקווע איז אַ גרויסער שטורמישער ים — און די ישראל־אַמבאַסאַדע איז אַ קליין איינזאַם אינדזעלע, וווּ אונדזערע מענטשן פילן זיך אַביסל אין דער היים, אַ זייער איינזאַם ווינקעלע. אַ סאָל־וועטישער ייד וועט נישט וואָגן אפילו אַהין צו דערנענטערן זיך.

פאַרשטייט זיך, אַז אַ גאַסט פון ישראל קען זיך טרעפן מיטן מאַסקווער רב. מיר האָבן געשמועסט וועגן רעליגיעזע

ענינים, בית כנסת, וועגן שמירת שבת אין ישראל, ווי עס זעט אויס דער יום טוב און שבת אין די גאסן פון א יידישער שטאָט אין מדינת ישראל, וועגן תורה־דינים און מדינה־געזעצן, וועגן רעליגיעזע אַרבעטער, רעליגיעזער ליטעראַטור, מוסד הרב קוק, חב"ד און י"ט כסלו. כ'האָב זיך דערוווסט, אַז קיין שום דיסקרימינאַציע איז נישט פאַראַן אין באַצוג צום יידישן רב און קיין שום גרינגשעצונג פון זיין כבוד. ער איז אָבער רב בלויז פאַר מאַסקווער יידן און האָט נישט קיין שום קאַמפּעטענץ און השפּעה אין אַנדערע שטעט. איך האָב אים געפרעגט, וואָס וועט ווערן מיט „יידישקייט“ אין ראַטנפּאַרבאַנד אויב ס'וועט אַזוי ווייטער אַנגיין די אַסימילאַציע און ס'וועט נישט זיין קיין שום אויסדרוק פאַרן נאַציאָנאַלן יידישן לעבן? האָט דער רב געענטפּערט, אַז דאָס שטייט איבער די גרענעצן פון זיין קאַמפּעטענץ, וואָס איז חל נאָר אויף רעליגיעזע ענינים, און ער האָט צוגעגעבן: „אפשר, אויב ס'וועט זיין שלום אויף דער וועלט, אויב ס'וועט אַ סוף נעמען צום קאַלטן קריג — מיר האָפּן, אַז דעמאָלט וועט די לאַגע אויף דעם געביט בעסער ווערן.“ כ'בין אַרויס מיטן קלאַרן רושם, אַז אויך דער רב, וואָס טרעפט זיך פון צייט צו צייט מיט מענטשן פון ישראל, ווייסט שרעקלעך ווייניק וואָס ס'קומט פאַר אין מדינת ישראל. דערפון קען מען לייכט פאַרשטיין, ווי נאָך ווייניקער אַנדערע ווייסן, אויך זיינע מקורבים און מכל שכן די, וואָס זיינען ווייט פון אים.

נישט מער ווי זיי ווייסן וועגן אונדז, קענען מיר וויסן וועגן לעבן פון די יידן אין מאַסקווע. מ'קען אין אַלגעמיין אָננעמען, אַז אויך דאָ פאַרנעמען זיך יידן מיט כל מיני מלאכות און פרנסות. פאַראַן אַ גרונט אָנצונעמען, אַז אַ סך יידן באַשעפטיקן זיך מיט פרייע פראַפעסיעס — זיי זיינען פראַפעסאָרן, דאָקטוירים, אינזשינערן, פאַבריקס־דירעקטאָרן, אַקטיאָרן, שרייבער, מוזיקער. אין אַ פלאַקאַט פון דער מאַסקווער פיל־האַרמאָניע — אין אַ רשימה פון באַרימטע פידלער און פיאַניסטן — האָב איך צווישן 15 נעמען געפונען אַזעלכע נעמען, ווי: „מיל הל'ס, יעקב זאַק, לעאַניד קאַגאַן, ס. רייכנשטיין,

מאריא גרינבערג, דוד אויסטרייך, וולאדימיר יאמפאלסקי, לייב
אבאריין. אין א צווייטער מודעה האב איך באגעגנט דעם נאמען
ס. ק. סטוטשעווסקי, דער ארקעסטער דיריגענט פון „באלשאַ
טעאטער“ איז י. פייער. אין קבלת פנים ביי מאלאטאון אין
קרעמל לכבוד דעם 7טן נאוועמבער, האט זיך אויך באטייליקט
דער אויסגעצייכנטער פידלער — א זון פון אויסטרייך. איינער
פון די גרעסטע זינגער אין דער אפערע איז א. מ. רייזין. צו
די בארימטסטע רעציטאטארן געהערן עמנואל קאמינקא. אויך
צווישן זשורנאליסטן זיינען פאראן נישט ווייניק יידן.
צווישן די מתפללים אין בית כנסת האט מען אויך געפונען
מענטשן אין מונדירן, באן־ארבעטער, פאסט־באאמטע אדגל.
פיל באשעפטיקן זיך מיט האנט־ווערק (שוסטעריי ווערט איצט
אנגערופן „רעמאנט פון שיד“), שאפעריי, אָנגעשטעלטע אין
געשעפטן. צווישן די קיאסק־אינהאבער ביי דעם באן־וואַקזאַל
און אויף די קאלכאז־מערק זיינען פאראן א סך יידן. אויך א
סך צייטונגס־פארקויפער אויף די גאַסן זיינען יידן.
אַלע ווייסן, אַז אין דער לעצטער תקופה פון סטאַלינס
לעבן, באזונדערס אין די חדשים פון פראַגער פראַצעס און
דאָקטוירים־עלילת־דם אין מאַסקווע, האָט געהערשט אַ דער־
שטיקנדיקע אַנטיסעמיטישע אַטמאָספּער אין ראַטנפאַרבאַנד.
איצט זיינען אלע מודה, אַז די אַטמאָספּער האָט זיך פאַרבע־
סערט. מ'דאַרף אָבער נישט מיינען, אַז די דאָזיקע ספעציעלע
באַציונג צו יידן איז אינגאַנצן פאַרשווונדן. אַ יידישע פרוי
האָט געזאָגט אין מאַסקווע: „אונדזער יוגנט אַסימילירט זיך
כסדר. אַ סך יידן גייט עס שוין נישט אָן, אָבער מ'לאָזט אונדז
אויך נישט פאַרגעסן, אַז מיר זיינען יידן.“ אָן ספק איז די
שנאה־אַטמאָספּער מיט צוויי יאָר צוריק נישט געבליבן אָן
אַפּקלאַנג אין פּיל יידישע הערצער, אויך ביי אַזעלכע, וואָס
האָבן שוין נישט געדענקט זייער יידישן אַפּשטאַם. סטודענטן,
וואָס זיינען געזעסן אינדערפרי און געוואָרט אויפן פראַפעסאָר
— און ער איז נישט געקומען, ווייל ביינאַכט איז ער „אַפּגע־
רוימט“ געוואָרן; אַ גאַנצער מנין פראַפעסאָרן און אוניווער־
סיטעט־אַנגעשטעלטע, וועלכע זיינען פּלוצלונג רעדוצירט

געוואָרן — אוממעגלעך, אַז אַזעלכע פּאַקטן זאָלן נישט מאַכן אַ טיפּן איינדרוק. דער עצם בלבול אויף די גרעסטע דאָקטוירים האָט געמאַכט זייער אַ שווערן רושם אויף אַ סך בירגער פון ראַטנפּאַרבאַנד, וואָס האָבן די זאָך נישט געקענט אויפנעמען פשוט. דאָס ליקוודירן דעם בלבול דערנאָך און די באַפרייונג פון די דאָקטוירים האָט נאָך מער דערשיטערט דעם בלינדן גלויבן אין אַ סך הערצער און האָט פאַרשטאַרקט די באַהאַל־טענע אָבער טיפע אַפיקורסישע געדאַנקען. ס'וועט לגמרי נישט זיין קיין איבעראַשונג ווען אין איינעם אַ טאָג וועט זיך אַרויסווייזן, אַז אויך יוגנט און יוגגעלייט, וואָס זיינען אַסי־מילירט און דערצויגן אין קאַמסאַמאַל, האָבן אין יענע טעג באַקומען אַ „שאַק“ און אַ „ידישן האַרץ־אַטאַק“. אויך די מעשיות וועגן „רעאַקציע“, „אימפעריאַליזם“, און „פאַרקעכ־טונג צו אַמעריקע“ פון מדינת ישראל, זיינען געוויס משפיע אויף אַ טייל פון סאָוועטישע יידן, גענוי ווי די לעגענדעס וועגן אַ מוראדיקער אַרבעטסלאַזיקייט און הונגער אין ישראל. עס זיינען אָבער געוויס אויך פאַראַן אַ סך יידן אין ראַטנ־פאַרבאַנד, אויף וועלכע די מעשיות האָבן נישט קיין אַנט־שיידנדיקע ווירקונג.

מיט צוויי פּראָגן האָב איך זיך אַרומגעטראָגן, און זייער געוואַלט באַקומען אויף זיי אַ תשובה :

א. וואָס ווייסן די יידן אין מאַסקווע וועגן די „אסירי ציון“, וואָס שמאַכטן שוין צענטליקער יאָרן אין די רוסישע אַזיאַטיש־צפונדיקע מרחקים ?

ב. וואָס ווייסן יידן אין מאַסקווע וועגן דער „ידישער אויטאָנאָמער רעפּובליק“ אָדער „ידיש אויטאָנאָמישער קרייז“ אין ביראָ־בידזשאַן ?

ג. וואָס ווייסן יידן אין מאַסקווע וועגן גורל פון די ידישע שרייבער, וואָס זיינען שפורלאַז פאַרשוונדן ?

אויף די אַלע פּראָגן האָב איך נישט באַקומען קיין שום ענטפער. נישטאָ ווער עס זאָל ענטפערן. בכלל זיינען אפשר פאַראַן בלויז יחידים, וואָס ווייסן עפעס וואָס וועגן דעם אָדער וועגן אַנדערע ענינים, וואָס איך האָב אויסגערעכנט, אָבער

ווער זיינען זיי? און אויב מ'וועט זיי געפינען — וועלן זיי
דען עפעס זאגן?

דערווייל זענען פאראן בלויז קלאנגען: יש אומרים, און
די שרייבער, אדער א טייל פון זיי, לעבן און ארבעטן אין
פארווארפענע ווינקלען, זיי שרייבן אדער מאכן איבערזעצונג
גען. וועגן ביראָבידזשאַן וועט אפשר מעגלעך זיין עפעס צו
וויסן, אויב עמיצער אַ באַגלויבטער פון אויסלאַנד וועט דאָרט
באַזוכן. וועגן די אַלטע אַסירי ציון איז זייער שווער צו האָפּן
אויף ידיעות. אויב ס'וועט נישט פאַרקומען עפעס אַן ענדערונג
אין דער באַציונג צו זיי, צו די רעשטלעך וואָס לעבן נאָך.
און פאַרוואָס זאָלן מיר נישט האָפּן, זאָלן מיר נישט פאַדערן
אַזא ענדערונג? איז דען זייער איינציקער „חטא“ נישט דאָס,
וואָס זייער האַרץ איז געווען מיט ציון? און זיצט איצט נישט
אין מאַסקווע אַ כשרער אַפּיציעלער און בכבודיקער פאַרשטייער
פון ציון, פון מדינת ישראל?

קישעניעוו

דעם 20-טן אקטאבער איז אין מאַסקווע געפאלן אַ שניי און ס'איז געווען אַ קאַלטער שטורעם-ווינט. צומאָרגנס בין איך אָפּגעפּלויגן פון מאַסקווער פּליפּלאַץ און נאָך אַ קורצער צווישן-לאַנדונג אין קיעוו בין איך אין 5-6 שעה אַרום אָנגע-קומען קיין קישעניעוו. דער הויפטשטאָט פון דער סאָוועטיש-מאָלדאָווישער רעפּובליק. און אָט — שיינט די זון, אַן אָנגער-נעמע וואַרעמקייט, בליענדיקע גרינקייט. יענע גאַנצע וואָך — סיי אין אָדעס, סיי אין קיעוו — האָב איך כלל ניש געדאַפט דעם ווינטער-מאַנטל.

ווען דער עראָפּלאַן האָט אָנגעהויבן צו לאַנדן איבער דער שטאָט, וואָס האָט, לויט אַלע וואַרשיינלעכקייטן, געזאָלט זיין קישעניעוו — האָט זיך אין מיר דערוועקט אַ גרויסער ספק, צי איז דאָס טאַקע די שטאָט. דער ספק איז מיר געקומען צוליב דער גרויסער אַזיערע, וואָס איך האָב דערזען פון עראָפּ-לאַץ און, ווי איך האָב געדענקט, איז אַזאַ אַזיערע קיינמאָל נישט געווען אין דער שטאָט, וווּ איך האָב פאַרבראַכט מיין יוגנט און זי גוט געקענט. דאָס איז אָבער פאַרט געווען קי-שעניעוו און די קינסטלעכע אַזיערע איז טאַקע געווען אַ נייעס. ווען איך האָב דערנאָך שפּאַצירט איבער דער שטאָט און איבער אירע פּעריפּעריעס, האָב איך הנאה געהאַט, זעענדיק ווידער די לאַנדשאַפט, וואָס איז אַזוי ענלעך צו אונדזער ישראָל-פּייסאזש — אַ טאַל און אַרום נישט הויכע בערגלעך באַדעקט מיט גרינע גראַז-טעפּיכער אין ווינטער (דאָס איז דער גאַלדע-נער האַרבסט); און אָט איז דער „באיאקאנישער אַראַפּהאַנג“ צום פּלאַכלאַנד, וואָס איז אַרומגערינגלט מיט בערגלעך, און איז אין די לעצטע יאָרן פאַרפלייצט געוואָרן מיט אַ סך וואַסער

און בילדעט אן אזיערע פאר ספארט און פארוויילונגס-צוועקן.
דריי שיינע, אַנגענעמע טעג האָב איך געוויילט אין דער
שטאָט, וווּ איך האָב זיך אויסגעהאָדעוועט. כ'בין געגאַנגען
צו פוס פון איין עק צום צווייטן, איבער די גאַסן, געסלעך און
גערטענער, וואָס זיינען איינגעהילט אין ווייטע זכרונות, געזוכט
רעשטלעך פון עבר און נישט געטראָפן קיין איין מענטש פון
יענער תקופה מיט 40 יאָר צוריק. נישט קיין מענטש, נישט
קיין אַנשטאַלט. אפילו די רעאַל־שול, וווּ איך האָב געלערנט,
האָב איך בשום אופן נישט געפונען. אין דעם הויז, וווּ עס איז
אַמאָל געווען דער ועד הקהילה און די כאַרשול, איז איצט
אַ רוסישער טעאַטער (דער מאָלאָדאווישער טעאַטער איז אין
אַ גרויסן פּרעכטיקן בנין). אין דער „קצבישער שול“, פון די
שענסטע — איז איצט אַן אַרכיוו. דער גרויסער בית־כנסת, די
„יבנה־שול, — זיינען נישטאַ. געבליבן איז בלויז די קליינע
„גלעזערס־שול, וואָס איז אויך הרוב געוואָרן אַבער צוריק
אויפגעבויט. די אויבערשטע גאַסן, פון דער הויפט־גאַס און
העכער — זיינען כמעט אינגאַנצן אויסגעהיט געוואָרן: שטילע
גאַסן, באַפלאַנצט מיט ביימער־אַלייען, וואָס זייערע שפיצן
פאַראייניקן זיך אויבן און באַדעקן כמעט דעם שאַסיי. די
הויפט־גאַס איז באַנייט און פאַרבעסערט געוואָרן. אַ זייער
שיינער פלאַץ צווישן „שטאַטישן גאַרטן“ און דעם „בולוואַר“,
און אין צענטער אַ גרויסער לענין־מאַנומענט. אין גאַרטן —
אַ פּושקי־דענקמאָל נאָך פון לאַנגע יאָרן און אַ סך אַנדערע
סקולפּטורן. די גאַסן הינטער דער הויפט־גאַס (אַמאָל אַלעק־
סאַנדער־גאַס, און איצט „פּראַספעקט לענין“) — זיינען, ווי
מ'האָט מיר געזאָגט, כמעט אינגאַנצן צעשטערט געוואָרן בשעת
דער מלחמה, און צוריק אויפגעבויט געוואָרן; אַבער אויך
איצט זעען זיי אויס גענוג אַרעם. די שאַסייען זיינען צעבראַכן,
אַן אַ גאַנצן טראַטוואַר. דער טראַמוויי הויבט אויף אַ שרעקלעכן
שטויב־וואַלקן. די גאַסן אין דער אונטערשטאַט, וווּ ס'האָבן
תמיד געווינט אַ סך יידן, און וווּ ס'זיינען אַפנים אויך איצט
קאַנצענטרירט די מערהייט יידן — האָבן אַ זייער נעבעכדיקן
אויסזען. לויט פאַרשידענע ווערסיעס, זיינען פאַראַן אין

שטאַט 25—30, און אפשר אפילו 35 טויזנט יידן. אַ טייל איז צוריקגעקומען פון די ווייטע ערטער, ווו זיי האָבן אָנגעשפּאַרט אין די מלחמה־יאָרן. אַנדערע זיינען דאָ אַריבער פון שטעטלעך און דערפער. אַ סך פון די אַלטע קישעניעווער איינוווינער, וואָס זיינען לעבן געבליבן, ווינען איצט אין טשערנאָוויץ, וואָס איז אויך, כידוע, אינערהאַלב דעם סאָויעטישן פּאַרבאַנד.

*

ביי די עקזיסטירנדיקע אומשטענדן אין ראַטנפּאַרבאַנד איז, פאַרשטייט זיך, שווער צו וויסן — און אוודאי איז שווער צו וויסן פינקטלעך — מיט וואָס יידן באַשעפטיקן זיך. נישטאָ ביי וועמען צו פרעגן, וואָס זאָל וויסן צו ענטפערן. לויט מיינע איינדרוקן — זיינען צווישן קישעניעווער יידן פאַראַן אַרבע־טער, האַנטווערקער, פאַרקויפער אין מלוכה'שע אָנשטאַלטן, קיאָסקן־אינהאַבער, דאַקטוירים, קראַנקן־שוועסטערס, בוכ־האַלטערס, אַרבעטס־לייטערס, זשורנאַליסטן, אַרטיסטן און טעאַטער־אַנגעשטעלטע, אינזשיניערן, לערער און אַנדערע פּאַבלייט. מ'דאַרף אָננעמען, אַז אַזאַ איז די לאַגע אויך אין אַנדערע שטעט. אין קישעניעוו, אַזוי ווי אין קיעווער „פּאַדאַל“ זיינען פאַראַן גרעסערע יידישע קאַנצענטראַציעס אין איין טייל פון דער שטאַט. אין אַנדערע שטעט זיינען יידן מער צע־שפּרייט איבער דער גאַנצער שטאַט. אין קישעניעוו קען מען הערן אין די יידישע גאַסן רעדן יידיש. רוסיש הערט מען נישט מער ווי רומעניש אין דער דאָזיקער מאַלדאָווישער הויפּט־שטאַט. אויך די אויפּשריפטן אויף די שילדן זיינען אין מאַל־דאָוויש און רוסיש.

פּערזענלעכע סענטימענטן האָבן מיר געפירט צו פאַר־געסענע גאַסן, וואָס כ'האַב צענטליקער יאָרן נישט געזען: צום אַרט, ווו ס'האַט זיך געפונען מיין זיידנס הויז, מיט וועלכן ס'איז פאַרבונדן מיין קינדהייט, און זיין שפּעטערדיקע דירה, מיט וועלכער ס'זיינען פאַרבונדן זכרונות פון מיין יוגנט. דאָס הויז איז מיר גוט־גוט באַקאַנט. אויף אייביק זיינען איינגע־קריצט אין מיין זכרון יענע שרעקלעכע מאַמענטן פון אַנהויב

פאָגראַם: 1903. דעם לעצטן טאָג פסח. ווען עס האָבן מיטאַמאַל אָנגעהויבן צו פליען שטיינער אין הויף אַרײַן, און די איינ-וויינער פונם שכנדיקן הויף קלעטערן איבערן פלויט און דאָך, כדי זיך אויסצובאַהאַלטן אין אונדזער הויף. און דערנאָך — צוויי קאַשמאַרפולע טעג — טויט־שרעק אין פאַרהאַמערטן הייזל און דאָס אויסבאַהאַלטן זיך אין אַ גוייש הויז אויף יענער זייט גאַס, וווּ אַ צלם און איקאַנע אין די פענצטער באַשיצן דאָס הויז פאַר די צעווילדעוועטע פאָגראַמשיטשיקעס. איצט האָב איך אויף דעם אַרט געפונען נישט מער ווי אַ גרויסע קופע שטיינער. צו מיין איבעראַשונג האָב איך געטראָפן אַן אַלטן גוי, וואָס וויינט אין שכנות און געדענקט דעם זיידן מיינעם. די צווייטע דירה אין דעם ברייטן הויף מיט די פיל יידישע איינוווינער — אויך פון איר און פון דעם אַלעם אַרום איר — איז קיין שריד נישט געבליבן. דאָרט איז איצט אַ האַלץ־סקלאַד אויף דעם ברייטן כמעט ליידיקן פלאַץ.

אין בית הכנסת, פרייטיק־צורנאַכטס און שבת, זיינען געווען עטלעכע מנינים יידן, כמעט אַלע יידן אין טיפן עלטער. אויך זיי האָבן מורא געהאַט צופיל מיט מיר צו רעדן.

אין עק פון דער „אויבערשטער שטאָט“, איז בעת מיין באַזוך פאָרגעקומען אַ לאַנדווירטשאַפטלעכע אויסשטעלונג פון דער רעפובליק, וואָס האָט צוגעצויגן אַ גרויסן עולם פון דער שטאָט און אומגעגנט. אין יענעם שטאָט־טייל געפינען זיך איצט הויכשולעס, וואָס זיינען אין די צאַרישע צייטן דאָ נישט געווען. אויף דער הויפט־גאַס פון קישעניעוו האָב איך אין די שפעטע אָונט־שעה'ן געזען לאַנגע „אַטשערעדן“ ביי די שפיין־געשעפטן; דערונטער אויך „רייען“ נאָך ברויט.

*

אין קישעניעוו איז נישטאָ קיין „אינטוריסט“ און מ'האַט נישט באַשטעלט פאַר מיר קיין אַרט פאַר מיין קומען. אַנ־קומענדיק אין איינציק־לייטישן האַטעל איז שטאָט האָב איך זיך שלעכט געפילט, ווייל ס'איז נישט געווען קיין ליידיקער צימער. דער האַטעל־דירעקטאָר האָט אָבער אויף מיין בקשה

זיך וואָרעם אָפּגערוּפּן און גאַר גיך איז אַלץ דערליידיקט גע-
וואָרן. די גאַנצע דריי טעג האָב איך געפילט זיין פריינטשאַפּט-
לעך-האַרציקע באַציונג און כמעט ברידערלעכע זאַרג פאַר מיין
געזונט — אין קעגנזאַץ צום פריקרען געפיל, וואָס האָט מיר
גורם געווען דער „שאַטן“, וואָס האָט מיר דאָרט באַגלייט די
גאַנצע צייט — האָט די אָפּענע פריינטשאַפּט פון דעם האָטעל-
לייטער מיר פשוט מחייה געווען.

פון די ערשטע מינוטן ווי כ'בין אַרויס פון מיין האָטעל
אין קישעניעוו — האָב איך געזען ווי אַ יונגערמאַן שפירט
מיר נאָך טריט ביי טריט, גייט מיר נאָך פון איין גאַס צו דער
אַנדערער, פון געסל צו געסל. כ'האָב גוט באַמערקט, ווי ער
האָט זיך פאַרהאַלטן בשעת איך האָב זיך פאַרהאַלטן און גע-
שטעלט גיכערע טריט ווען איך האָב זיך אָנגעהויבן צו איילן.
אין משך פון די דריי טעג האָבן די „גאַכשפירערס“ זיך וויי-
ניקסטנס דריי מאָל געביטן.

עטלעכע שעה נאָך מיין אָנקומען אין דער שטאָט בין איך
געשטאַנען פאַר דעם הויז, וווּ מיינע עלטערן האָבן לאַנגע
יאָרן געווינט, וווּ כ'בין דערצויגן געוואָרן און פון דאָרט
אַרויס אין וועג קיין ארץ-ישראל, נאָך פאַרן ערשטן וועלט-
קריג. אַ טיף-גערירטער בין איך געשטאַנען אין ראַג, קעגן-
איבער דעם הויז. באַלד האָבן מיר עטלעכע פון די איינוווינער
באַמערקט און געפרעגט וועמען איך זוך. איך האָב זיי גע-
ענטפערט: „איך זוך דאָ קיינעם נישט; מיין גאַנצע משפּחה
איז אין ארץ-ישראל, און איך בין געקומען בלויז זען דאָס
אַרט, וווּ איך האָב געלעבט מיט 41 יאָר צוריק.“ דאָס קומען
פון אַ ישראלייִד — דאָס ערשטע מאָל — האָט אין זיי, פאַר-
שטייט זיך, דערוועקט אינטערעס און זיי האָבן מיר געפרעגט,
ווי לעבן דאָרט יידן אדג"ל. מיר האָבן געשמועסט יידיש און
רוסיש. פּלוצים באַמערק איך, אַז צווישן דעם געזעמל שטייט
איך ער, מיין „שאַטן“, וואָס האָט אויפּגעהערט צו זיין אַ
„רואה ואינו נראה“ און קוקט און הערט... אַ רגע האָב איך
זיך געמאַכט נישט זעענדיק און ווייטער גערעדט וועגן דעם
געפיל, וואָס איך האָב שטייענדיק איצט פאַרן הויז, וווּ כ'האָב

געלעבט; אין אַ ווייל אַרום האָב איך זיך געווענדעט צו אים, צום בלאַנדן רוסישן בחור, און געפרעגט, וואָס איז זיין מיינונג וועגן אַזאַ איבערלעבניש פון אַ מענטש, וואָס איז געקומען נאָך פּערציק יאָר זען דאָס הויז, וווּ ער האָט געווינט אין דער יוגנט... כ'בין מיט אים אריין אין אַ לאַנגן שמועס. ער האָט זיך אינטערעסירט, צי אַלע יאָרן בין איך נישט געשטאַנען אין אַ ברייולעכן קאַנטאַקט מיט מיינע קרובים אין דער שטאָט... כ'האָב איבערגעחזור'ט, אַז קיין קרובים האָב איך דאָ נישט. ווי ער קען זען, געדענקט דאָ קיינער נישט מיין משפּחה. דערנאָך האָב איך אים געבעטן מיטגיין מיט מיר אין הויף, ווייל כ'בין נייגעריק אַ קוק צו טאָן ווי עס זעט אויס. מיר זיינען אַריין און צוריק אַרויס און ווייטער געשמועסט, ביז ער האָט אַ קוק־געטאַן אויפן זייגער, געזאָגט אַז ער האָט נישט קיין צייט און איז אַוועק. כ'האָב אים, פאַרשטייט זיך, נישט געקענט פאַרהאַלטן; בפרט, אַז כ'בין זיכער געווען, אַז מ'וועט זיך נאָך זען. ער איז אַוועק און איך האָב נאָך געשמועסט מיט די מענטשן. שפעטער אַביסל ווען כ'האָב ווידער שפּאַצירט איבער די גאַסן (ס'איז שוין געווען אַוונט), צום האָטעל צו, האָב איך אים טאַקע געזען שפּאַצירן אויפן זעלבן וועג, אויף יענער זייט שאַסיי, ווייל מיר האָבן זיך שוין געהאַט באַקענט, האָב איך אַריבערגעקוקט צו אים — דאָס איז אים אַפנים נישט געפעלן און ער האָט זיך אַפּגעטראָגן — און דערנאָך, פאַר־שטייט זיך, האָט ער ווידער דערפילט זיין אויפגאַבע...

מ'דאַרף זיך נישט ווונדערן, וואָס יידן (אין אַ געוויסע מאָס אויך נישט־יידן) האָבן אַזוי מורא פאַר וועלכן נישט איז קאַנטאַקט מיט מענטשן פון אויסלאַנד, באַוונדערס מיט מענטשן פון ישראל, וואָס שמעקן מיט פּסול'ן ציוניזם... אויב ס'איז דאָ אַן אויג וואָס זעט און אַ ביכל וואָס פאַרשרייבט — איז יעדער, וועמען דאָס לעבן איז טייער, דערווייטערט זיך פון דער סכנה, אויך דער אויסלענדער, אויב ער איז אַ פאַראַנטוואָרט־לעכער מענטש און איז נזהר מיט יענעם לעבן, וועט ער אויסמיידן צו שטעלן יידן אין סכנה. אַזוי אַרום שאַפט זיך די אויפּטרייסלענדיקע לאַגע, אַז ס'איז נישטאַ קיין קאַנטאַקט

צווישן ברידער פון איין פאלק, וואָס גייען אָן ספּק אויס זיך צו באַגעגענען, דערנענטערן, זיין צוזאַמען און בויען צוזאַמען, שאַפן צוזאַמען, זיין איין יידיש-פּאַלק. נישטאָ כּמעט קיין בריוולעכער קאַנטאַקט צווישן פּאַמיליע פון ביידע זייטן מויער, בעת זייער צאָל איז אַזוי גרויס. נישטאָ קיין מינדלעכער קאַנטאַקט ווען עמיצער פון דאַנען קומט אַהין אָן. ס'איז פּאַראַן „באַוועגונגס-פּרייהייט“ אָבער מ'קען זיך פּריי באַוועגן בלויז אין אַ זייער קורצן ראַדיוס, און דער קרייז — איז געשלאָסן.

*

כ'בין אָפּגעפּלויגן פון קישעניעוו און געוואָרפן דעם לעצטן בליק אויף דער שטאָט, וווּ עס זיינען אַמאָל קולטיווירט געוואָרן די ערשטע שפּראַצונגען פון „צעירי ציון“ — דער צווייטער דור פון די ערשטע ציוניסטן ד"ר כּהן־בערנשטיין, ד"ר כּהן־לב, אינזשיניער גאַטליב, בריליאַנט א. אַנד.; וווּ ס'האַבן זיך אַראַפּגעלאָזט די ערשטע אַכוריותדיקע קלעפּ פון ערשטן פּאַגראַם אין 1903 און צווייטן פּאַגראַם אין 1905; וווּ ס'האַט זיך געהערט די שטאַלצע ציוניסטישע רעדע פון חיים גרינ־בערג אין „קאַנסטיטוציע“־יאָר (1905) אויף דער מאַסן־דע־מאַנסטראַציע; וווּ ס'איז אַ ריי יאָרן געווען טעטיק יוסף שפּרינצאק; פון וואָנען ס'זיינען עולה געווען קיין ישראל גרינדער פון שטעט און קיבוצים, אַרבעטער און שומרים, שרייבער און דיכטער, די שטאָט, וואָס איז געווען אַ טראַנזיט־פּונקט פאַר טויזנטער חלוצים פון דער דריטער עליה; וווּ ס'איז געווען אַ מוסטערהאַפטע העברעאישע קולטור־טעטי־קייט; וווּ ס'זיינען דערשינען העברעאישע און יידישע צייטונג־גען, זשורנאַלן און ביכער; וווּ ס'איז געווען אַ יידישער טע־אַטער; וווּ ס'האַט געלעבט הרב י. ל. צירלסאן; וווּ ס'האַבן געבליט העברעאישע שולן און וווּ איך האָב איצט קיין שריד און פּליט נישט געטראָפּן פון דעם אַלעם.

כ'בין געווען דער ערשטער ארץ־ישראל־ייד, וואָס האָט באַזוכט קישעניעוו אין די לעצטע 15 יאָר. כ'בין דאָרט געווען אַזוי איינזאַם און פּרעמד — ביז פאַרצווייפּלונג, וועגן מיין

באזוך האָבן זיך דערוווסט בלויז איינצלנע יחידים, וועלכע איך
האָב צופעליק באַגעגנט אין בית־הכנסת, אין האַטעל, אָדער אין
קראָם, פאַרוואָס אַזוי?

יאַ איך האָב געהאַט אַ גרויסע זכיה: באַקאַנט צו מאַכן
דער יידישער וועלט, אַז דער שרייבער זלמן ראָזנטאַל, דער
פירער פון די בעסאַראַבישע שרייבער און רעדאַקטאָר פון
דער יידישער צייטונג, איז צוריקגעקומען צו זיין פאַמיליע,
נאָכדעם ווי ער איז פון איר אַפגעריסן געוואָרן אויף 14 יאָר,
און אַלע זיינע פריינט אין ישראל און אין די תפוצות האָבן
אים שוין געהאַלטן פאַר אַ פאַרלוירענעם. מעג מען בכן זאָגן:
„גם זו לטובה“.

אין אַדעס, קיעוו און לענינגראַד

אין קישעניעוו האָב איך געקענט יעדע גאָס און יעדעס געסל. הגם איך האָב זיך דאָרט געטראָפן נאָר מיט איינצעלנע יידן, — און דאָס בלויז צופעליק (אין האַטעל, שול צי קראָם). — איז מיר געווען לייכטער צוליב די זכרונות און מיין נייגיר צו זען די ערטער, וווּ עס זענען אָפגעלאָפן מינע יוגנט יאָרן. פאַר מיין עליה קיין ארץ ישראל האָב איך עטלעכע מאָל באַזוכט אַדעס. אָבער די שטאָט איז פאַר מיר געווען פרעמד. קיעוו האָב איך איצט באַזוכט צום ערשטן מאָל און דאָס זעלבע לענינגראַד. איז אַ ווונדער, אַז אַ מענטש קומט אין אַ פרעמד דער שטאָט, נישט האַבנדיק קיין באַקאַנטע און קיין קרובים, אַז ער פילט זיך אַזוי פאַראיינזאַמט?

איך האָב באַזוכט אין מיין לעבן פיל פאַרשיידענע שטעט אין אַלע טיילן פון אייראָפּע. איך האָב דאָרט נישט געהאַט קיין פריינט און משפּחה. איך בין געווען אין מזרח־אייראָפּע: פּוילן, גאַליציע, רומעניע, און איך בין אויך געווען אין עסט־רייך, דייטשלאַנד, פראַנקרייך, ענגלאַנד און טשעכאָסלאַ וואַקיע. נאָך מער: איך האָב אין אָנפאַנג 1948 פאַרברענגט עטלעכע טעג אין קאָמוניסטישן בולגאַריע. אָבער איך האָב אין קיין שום אָרט זיך נישט געפילט אַזוי דערשלאָגן פאַר איינזאַמט, ווי איצט, אין די שטעט פון ראַטן־פאַרבאַנד.

געוויס, אין יעדן אָרט איז דאָ אַן אינטערעס פאַר אַלץ, וואָס מ'זעט דאָרט, פאַר די איינוווינער, אינסטיטוציעס, פאַר־וויילונגס ערטער א.א.וו. אָבער ווי אַ ייד און אַ נאַציאָנאַלער ייד איז מיין זעלישע פאַראינטערעסירונג צו קומען אין באַ־רירונג מיט די אַרטיקע יידן, מיט די ציוניסטן, מיט דער יוגנט, מיט די קהילה אַנשטאַלטן, מיט די קולטור אינסטיטוציעס, רעדאַקציע פון דער צייטונג, שול, וכדומה.

דאַרף מען דערמאָנען ווי אַזוי מיר פלעגן קומען אין די שטעט און שטעטלעך פון פּוילן, גאַליציע, ליטע, לעטלאַנד, רומעניע?

איך אין פּראַנקרייך און ענגלאַנד האָבן מיר זיך פאַראיני-טערעסירט נישט בלויז מיטן לוויער און בריטישן מוזעאום. אין קאָמוניסטישן בולגאַריע האָב איך נאָך זוכה געווען ווי געזאַגט אין 1948, צו אַ נאָענטער באַגעגעניש מיט אַן אַראַגאַניזירטער יידישער קהילה, מיט ציוניסטן און ציוניסטן סאַציאַליסטן.

איצט האָב איך באַזוכט שטעט מיט צענדליקער און הונ-דערטער טויזנטער יידן. אין קיעוו — האָט מען מיר געזאָגט — לעבן 160 טויזנט יידן. און עס איז שווער צו שילדערן דאָס געפיל פון אַ ישראל-מענטש, וועלכער פאַרברענגט עטלעכע טעג אין איינער פון דאָזיקע שטעט און ער האָט נישט קיין שום אַדרעס, צו וועלכן ער קאָן זיך ווענדן אַלס ייד. זאָל ער זוכן די קהילה? זאָל ער גיין אין יידישן טעאַטער? זאָל ער מאַכן אַ באַזוך אין רעדאַקציע פון אַ יידישער צייטונג? זאָל ער אַריינגיין אין אַ יידישער שול? זאָל ער זיך ווענדן צו אַ יידישער ביבליאָטעק? אָדער זאָל ער ווייניקסטנס אָפעסן אין אַ יידישן רעסטאָראַן? נישטאָ קיין צייכן פון דעם אַלעם!

אין קישעניעוו בין איך אָנגעקומען ענדע וואָך. בין איך פרייטאַג-צו-נאַכטס און שבת אַוועק אין שול — די איינציקע אין שטאָט — און דאָרט געטראָפן צענדליקער יידן, האָב איך כאַטש אַ ווייל זיך געפילט צווישן יידן. אין אָדעס און קיעוו בין איך געווען אין די וואַך-טעג. אין שול האָב איך בלויז געטראָפן דעם שמש אָדער צוויי שמשים.

איך בין דעריבער געגאַנגען איבער די גאַסן און געזוכט יידישע פּנימער ביי די לאַנגע רייען (אין אָדעס האָב איך אין איין רייע אָפּגעצייילט 200 פרויען פאַר מיטאַג און אין קיעוו — 500 מענטשן לעבען אַ שפייז-קראַם), צווישן צייטונגס-פאַר-קויפער, צווישן די קיאָסקן אייגנטימער און אין די קראַמען. וואָס אָבער האָב איך געקאָגט טאָן ביי אַזעלכע באַגע-

גענישן מיט יידן? דאָס האַרץ איז מיר אויסגעגאַנגען צוצוֹר־
גיין, זיך אַוועקזעצן, שמועסן און הערן ווי יידן לעבן, וואָס
זיי טראַכטן און פֿילן. אָבער צי קאָן מען סתם צוגיין צו אַ
מענטשן אין גאַס, אים אָננעמען ביים לאַץ פֿון פּאַלטאָ און
צו אים זאָגן: „איר האָט אַ ייִדישע נאַז, טאָ לאַמיר זיך אַביסל
אויסשמועסן?“

איך בין צוגעגאַנגען צו אַ יידן, וועלכער איז געשטאַנען
אין דער ריי און אים געפרעגט: „ווי לאַנג דאַרף מען שטיין
און אַזאַ לאַנגער ריי ביז מ'קומט צו אַ „תכלית“?
ער האָט געענטפּערט: „אַ שעה פֿיר!“ „אָבער דער עיקר“,
האָט ער צוגעגעבן, „איז אַ פּראַגע, וואָס עס איז דאָן נאָך פּאַר־
בליבן אין דער קראַם“.

אַ וויילע שפּעטער, ווען ער האָט זיך געכאַפּט, אַז איך בין
אַן אויסלענדער, האָט ער שטאַמלענדיק געזאָגט: „האָט נישט
קיין פּאַראַיבל, עס איז נישט באַקוועם דאָ צו שמועסן...“
אַזוי האָט זיך געענדיקט מיין „קאָנטאַקט“ מיט אַ יידן אין
גאַס. און אַזעלכע זענען געווען מיינע ווייטערדיקע „קאָנ־
טאַקטן“.

איך האָב געהאַט געהערט, אַז אין אַדעס זענען דאָ גאַסן
אויף די נעמען פֿון שלום עליכם און מענדעלע. איצט האָב איך
זיך דערוווסט, אַז די דאָזיקע נעמען זענען פּאַרגעסן געוואָרן
און די גאַסן האָבן צוריק באַקומען זייערע פּריערדיקע נעמען.
אין קיעוו אופן פּאַדאָל זענען נאָך דאָ צוויי גאַסן פֿון
שלום־עליכם און פּרץ, לעבן דער איינציקער שול אויף טשע־
קאָוויצקע גאַס.

אויפן פּאַדאָל זעט מען פֿיל יידן און מען הערט אויך רעדן
ייִדיש. איך בין אַריינגעגאַנגען אין אַ קראַם און געקויפט אַ
קלייניקייט. דער פּאַרקויפּער, נאָכדעם ווי ער האָט געהערט
אַז איך בין פֿון ישראל. האָט מיך געפרעגט: צי מ'ווייזט מיר
אַלץ און צי מען באַגלייט מיך. איך האָב אים געזאָגט, אַז איך
גי אַיינער אַליין און אַז איך וואַלט געוואַלט זיך דורכרעדן
מיט יידן. ער האָט צו מיר דאָן געזאָגט: „בעסער נישט צו
רעדן. הערט וואָס איך זאָג אייך: בעסער נישט רעדן“...

איך בין אוועק צום טייך דניעפער און דארט געטראפן
א רוסישן צי אוקראינישן גלח מיט לאַנגע האַר, אין זיין טראַ-
דיציאָנעלן טראַכט און אַ גרויסן קרייץ אויף דער ברוסט —
אַ טיפישער גלח ווי פאַר די „מבול“־צייטן.

אַ יונגע פרוי מיט אַ טעקע אין האַנט איז פאַרבייגעגאַנגן
גען. האָב איך ביי איר געפרעגט, וואָס אַזוינס איז די גרויסע
געביידע, וואָס שטייט אין אַ זייט.

„דאָס פאַרטיי־הויז“, האָט זי געזאָגט און געפרעגט: „און
איר זענט נישט קיין היגער?“

ווען איך האָב איר געזאָגט פון וואַנען איך קום, האָט זי
צו מיין איבערראַשונג מיר געזאָגט, אַז זי איז אויך אַ ייִדישקע.
זי האָט געהערט, אַז די באַציאונגען צווישן ישראל און די סאַ-
וועטן זענען איבערגעריסן געוואָרן, ווייל די יידן האָבן זיך
געוואַלט פאַרבינדן מיט אַמעריקע.

איך האָב זי באַרואיקט, אַז די באַציאונגען זענען צוריק
באַנייט געוואָרן און זיי זענען נאָרמאַלע.

זי האָט געפרעגט: „און ווער אַרבעט ביי אייך? ווער
באַרבעט די פעלדער?“

גייענדיק צוזאַמען האָב איך איר אין געציילטע ווערטער
דערציילט ווער עס באַאַרבעט ביי אונדז די פעלדער.

זי האָט געזאָגט: „אינטערעסאַנט איך וואַלט עס וועלן
זען“.

זי האָט מיך געפרעגט, ווער איך בין און וואָס איך טו דאָ.
און זי איז אַריינגעפאַלן אין התפעלות: „אַ רעדאַקטאָר האָ.
האַ!“ און האָט צוגעגעבן: „איך בין נישט מער ווי אַ קוריער“.
איך האָב באַמערקט, אַז יעדע אַרבעט איז וויכטיק און
נוצליך, און זי האָט צוגעשטימט, זאָגנדיק: „יא, איך בין נישט
מער ווי אַ קליין שרייפּעלע, אָבער אַן דעם קאַן מען זיך נישט
באַגיין“.

אָדעס האָט נישט פיל געליטן פונעם קריג און איז געבליבן
כמעט ווי געווען. עס האָט זיך מיר אָבער געדוכט, אַז זי איז
מער נישט אַזוי פרייליך און בליאַסקענדיג ווי די „מאַמע
אָדעס“, ווי מיר האָבן זי אַמאָל געקענט.

מעגליך, אז עס איז טאקע אזוי, אבער פילייכט איז מיין איינדרוק א נישט ריכטיקער, ווייל די זאכן זענען קיינמאל נישט אויס אזוי, ווי זיי האבן אויסגעזען אין דער יוגנט. קיעוו איז שטארק צעשטערט געווארן בעתן קריג, אבער אויך היינט איז זי איינע פון די שענסטע שטעט אין ראטן פארבאנד. איר הערליכער צענטער — קרעששטאטיק — איז אינגאנצן געווארן צעשטערט און איז אויפסניי אויסגעבויט געווארן. ער איז אויך היינט פּרעכטיק, באזונדערס אין אונט. איר שטעל מיך פאר, ווי שיין די שטאט איז זומער־צייט, ווען די ביימער בליען און עס איז דא אזויפיל גרינס אין די גאסן און גערטנער. איך בין געווען באגייסטערט פון דער שיינקייט פון דעם גרויסן דניעפער־טייך.

ווי איז אנדערע שטעט, בין איך אויך אין קיעוו פיל גער גאנגען צופוס. איך בין צוגעקומען צו א טעכנישער שול מיט אן אויפשריפט אין אוקראיניש: „דא פלעגן זיך צונויפקומען די „דעקאבריסטן“ אין די יארן 1822 ביז 1825“. איך האב אבער נישט אָנגעטראפן אויף קיין שום זכר פון דעם אמאל אזוי פולסירענדיקן יידישן לעבן אין דער דאזיקער שטאט. דער איינציקער זכר — די שול — איז אויך ווי א זכר לחורבן. איך בין אַוועקגעגאַנגען אין דער שול ספעציעל צו מעריב־צייט און געטראפן עטליכע צענדליק אלטע יידן. איך בין צוגעגאַנגן גען צום רב. ער איז אלט און טויב און זעט שווערליך אויף די אויגן.

איך האב זיך געפרעגט וועגן דעם קבר פון ב. באַראַכאַוו, און מען האָט מיר געזאָגט, אַז קיינער ווייסט נישט און מען קאָן נישט געפינען זיין מצבה.

אין די יארן 1920-1921 בין איך געווען אין קישעניעוו אַלס שליח פון החלוץ. די שטאט האָט דאַמאַלסט געהערט צו רומעניע און עס זענען דאָרט געווען פיל חלוצים פון אוקראיניע אויפן וועג קיין ארץ ישראל. מיר האָבן דאַמאַלסט געאַרבעט צוזאַמען מיט נחום פּול און יצחק ראָזענבערג ז"ל, וועלכע זענען מיט עטלעכע יאָר צוריק געשטאַרבן אין ישראל. זיי זענען געהאַט געקומען פון קיעוו און פאַרשפּרייט ציוניזם,

עברית און קולטור אין בעסאראביע. עס איז דאמאלט געווען
אויך לייב גלאנץ, וועלכער האט לעצטן יאָר זיך באַזעצט אין
ישראל. איך האָב זיך דערמאָנט אָן זייער אַרבעט אין קיעוו
און קישעניעוו, ווען איך בין געגאַנגען איבער דער שיינער
קיעוו און אומזיסט געזוכט אַ צייכן פֿון ייִדישן לעבן.

איך האָב זיך געפֿרייט, וואָס איך האָב נישט געהאַט קיין
צייט צו זען דעם צייכן פֿון טויט פֿון קיעווער יידנטום. איך
האָב נישט געזען דעם „באַבי־אַר“, דעם מאַסן־קבר פֿון צענ־
דליקער טויזנטער יידן, וואָס ביי דעם אַנדענק ציטערט אויף
דאָס ייִדישע האַרץ.

צוויי טעג אין לענינגראַד זיינען, פֿאַרשטייט זיך, געווען
צו ווייניק כדי צו זען אַלץ וואָס איך האָב געוואָלט זען. איך
אין לענינגראַד זיינען, פֿאַרשטייט זיך, פֿאַראַן צענטליקער
טויזנטער יידן, אָבער אויף נישט צו טרעפֿן זיך. אין דער
דאָזיקער שטאָט איז נאָך שווערער זיי אונטערצושידן און
טרעפֿן — דערצו זיינען גענוג געווען אויך צוויי טעג...

דאָס איז געווען פֿרייטיק־צונאַכט ווען איך בין אַוועק
אין שול, און נאָך אַ לאַנגן זוכן איבער די פֿאַר מיר פרעמדע
גאַסן, און היות ווי כ׳האָב פֿאַרגעסן צו נעמען אין באַטראַכט,
אַז אין דעם צפֿונדיקן לענינגראַד איז די צייט נישט גלייך
ווי אין דרוםדיקן קישעניעוו — איז שוין געווען נאָכן ערשטן
„מנין“ — דעם עיקרדיקן. די גרויסע שול (אין לערמאַנטאָוו
געסל, הינטערן מאַריאַני־טעאַטער) האָב איך געטראָפֿן גע־
שלאָסן און פינצטער. בלויז אין אַ שכנדיקן קליינעם זאַל,
אין וועלכן מען דאַוונט אין געוויינלעכע טעג, נישט אין די
גרויסע יום־טובֿים, האָבן 7 יידן געוואַרט אויף אַ צווייטן מנין.
האָב איך זיי געזאָגט: „אויב איר זענט גרייט צו פֿאַרעכענען
מיר פֿאַר דריי יידן, ווייל איך קום פֿון ישראל — וועט איר
גלייך האָבן אַ מנין.“ זיי איז נישט איינגעפֿאַלן אַז איך בין
וויקלעך אַ ייד פֿון ישראל. ערשט נאָכדעם האָבן זיי פֿאַרשטאַ־
נען און געגלויבט. אונדזער שמועס האָט לאַנג נישט געדויערט,
ווייל אין צווישנצייט זיינען געקומען נאָך דריי יידן, איינער

פון זיי — א יונגער ייד, שטאַמט פון ליטע, האָט געדאַוונט
ביים עמוד. נאָכן דאַוונען האָבן די יידן זיך גלייך אָפגעטראָגן,
כדי נישט צופיל צו רעדן מיט אַ ייד... פון ישראל...
געווען יידן און יידישע אינסטיטוציעס און בילדונגס-
אינסטיטוטן און אַ יידישע פרעסע אין דער רוסישער הויפט-
שטאָט פעטערבורג; און געווען אַ לעבהאַפטיק גרויס יידיש
און ציוניסטיש לעבן אין דער שטאָט, וואָס איז שפעטער
געוואָרן פעטראָגראַד; נישט ווייניקער איז אויך געווען נאָכ-
דעם, ווי זי איז געוואָרן לענינגראַד. איצט האָבן איך אָפילו
קיין איין טאָג נישט געדאַרפט כדי צו זוכן די שפורן פון
דאָזיקן פראַכטפולן יידישן עבר. 40 יאָר בין איך נישט געווען
אין רוסלאַנד; ביי 40 טעג האָבן איך איצט דאָרט געוויילט;
און דאָס איינציקע יידישע בילד וואָס איז געבליבן אין מיין
זכרון פון מיין באַזוך אין לענינגראַד, איז: זיבן יידן וואָרטן
אויף אַ מנין אין אַ זייטיק צימערל פון בית הכנסת...

מיט חברים פון נח פאנדרע

אין איינער פון די סאָויעטישע שטעט האָב איך אין אַ פאַרנאַכט זיך אַרויסגעלאָזט זוכן אַ שול. כ'האָב זיך איינ־געקוקט אין די פאַרבייגייערס, אפשר וועל איך אַנטרעפן אַ יידיש געזיכט כדי צו פרעגן דעם וועג. בדרך־כלל איז נישט באַזונדערס שווער צו דערקענען אַ ייד — אַלענפאַלס איז דאָס נישט שווער אין רוסלאַנד. אַפטמאַל האָב איך אַ ייד דערקענט לויט אַן אַנדער סימן, נישט גראַדע לויטן אויסזען. כ'האָב, למשל, געפרעגט אַ פאַרבייגייער, ווי אַזוי קומט מען צו דער און דער גאַס. האָט ער מיר דערויף געענטפערט מיט אַ פראַגע, מיט איבערחזרן מיין פראַגע, האָב איך באַלד געוווּסט, אַז כ'האָב פאַר זיך אַ ייד... דאָסמאַל זיינען מיר אַנטקעגנגעקומען דריי מענטשן און כ'בין געווען זיכער אַז אַלע דריי זיינען יידן. האָב איך געפרעגט: „ווי גייט מען דאָ אין שול?“ האָבן זיי מיר אַנגעקוקט מיט פאַרווונדערונג, און איינער פון זיי האָט גע־פרעגט: „איר דאַרפט זאָגן קדיש?“ האָב איך געענטפערט: „ניין, איך קום פון ארץ־ישראל און וויל זען די שול“. הערנדיק דאָס האָט זיך איינער גלייך אָפגעטראָגן און מיטגעשלעפט דעם צווייטן. בלויז דער דריטער האָט זיך פאַרהאַלטן און מיר אויפגעקלערט וויאָזוי צו גיין.

אין מאַסקווער מעטראַ איז מיר שטאַרק געפעלן אַ יונגער סאָלדאַט, וואָס האָט זיך אויפגעשטעלט און מיר אָפגעטראָגן דעם פלאַץ. אויסשטייגנדיק אין דער נאַענטער סטאַציע, האָב איך זיך אַנגערופן צו אַ פרוי מיט אַ יידישן אויסזען, וואָס איז געזעסן בשכנות: „איך בין אַן אויסלענדער און דער העפלע־כער זשעסט פון דעם סאָלדאַט, האָט אויף מיר געמאַכט אַ פיינעם איינדרוק“. זי האָט געפרעגט: „פּונוואַנען זענט איר?“ „פון ישראל“ — האָב איך געענטפערט און זי, די פרוי, האָט

א קוק געטאן אויף רעכטס און אויף לינקס און גלייך אויף
גיד זיך אפגעטראגן.

אין אן אנדער שטאט, אין טעאטער, איז נעבן מיר גע-
זעסן א פרייליך, וואס האט דערקענט, אז איך בין אן אויסלענ-
דער. זי האט מיר געפרעגט, און איך האב איר געזאגט פון
וואנען איך קום. זי האט זיך שטארק באגייסטערט דערפון,
וואס אין משך פון 32 שעה בין איך אָנגעקומען פון ישראל
קיין מאסקווע. זי האט געזאגט, אז זי וואלט מיט גרויס פאר-
געניגן געהערט וועגן די אייראפעאישע שטעט וואס כ'בין
פארבייגעפארן. זי האט מיר דערציילט, אז זי ארבעט אין
פארטייאפאראט און כ'האב דערקענט, אז זי איז א רוסישע.
זי האט דערקלערט, אז זי איז גרייט צו טרעפן זיך מיט מיר
צומארגנס און הערן וועגן דער וועלט. האב איך זיך אָנגערופן
צו איר: ווי א פארטיימיטגלידערין — וועט איר טאקע זיך
טרעפן מיט אן אויסלענדער? האט זי זיך געוונדערט און
געבייזערט זיך צוליב דער פראגע און קאטעגאריש דערקלערט,
אז זי קומט צו דער אפגערעדטער צייט. זי איז אָבער נישט
געקומען.

אין א צווייטע שטאט, אין האטעל, האב איך געכאפט א
שמועס מיט א יידישן בחור. הערנדיק פונדאנען איך קום, האט
ער געפרעגט: „איר זאגט דאס ערנסט אז איר קומט פון
ישראל?!" אין א פאר מינוט ארום האט ער געזאגט: „קומט
צו מיר אויף מיטאג". פון דערפארונג האב איך באמערקט:
„איר האט קיין מורא נישט מיר צו נעמען צו זיך אהיים?"
האט ער זיך געברוגט: „פארוואס דארף איך מורא-האבן?
נישטא וואס מורא-צו-האבן, כ'בין א פארטיי-מענטש און
כ'פארשטיי נישט, פארוואס טאר איך נישט מיט אייך שמועסן?"
ער האט מודיע געווען, אז ער דארף גיין אויף א האלבע שעה
און וועט צוריקקומען מיך נעמען. און ער איז נישט געקומען.
אין א צווייטער שטאט האב איך אין א רעסטאראן געהאט
א קורצן שמועס מיט מיינס א שכן, א ייד, ער האט געזאגט:
„קומט מארגן צו מיר אין ווארשטאט. כ'פארשטיי נישט,
פארוואס איר זאלט נישט קומען". כ'בין געקומען. איז מיר

אנטקעגנגעקומען א פרוי און געמאלדן: „מיין מאן איז קראנק...“

איינמאל פארנאכט בין איך אין א געוויסער שטאט פאר-
בייגעגאנגען דעם קאלכאז-מארק. פלוצים איז צו מיר דערגאן-
גען א געשפרעך אין יידיש. כ'האב זיך נישט געקענט באהערשן
און בין צוגעגאנגען. פינף יונגע יידן, באַלעגאַלעס, זיינען
געשטאַנען ביי זייער פערד און וואָגן — יונגע, שטאַרקע
בחורים, פון שניאורס פּאַנדער-טיפּן.

— פון וואָנען זיינען יידן?

— פון הי. און איר?

— פון ארץ-ישראל.

זיי האָבן זיך צעלאַכט. זיי האָבן געמיינט אַז איך וויל
זיך. באַלד האָבן זיי אָבער אָנגעהויבן גלויבן. זיי האָבן מיר
אַרומגערינגלט און אָנגעהויבן אַויספרעגן, וויפל יידן לעבן
„דאָרט“, ווי אַזוי לעבט זיך „דאָרט“, און ווי איז די לאַגע מיט
די אַראַבער אדג"ל.

מיינע ענטפערס זיינען געווען קורצע. זיי האָבן געשטוינט
הערנדיק, אַז שוין העכער פּערציק יאָר ווין איך „דאָרט“.
זיי האָבן קוים תּופּס-געווען, אַז כ'האָב פּשוט, אַלס זשורנאַל-
ליסט, געוואַלט קומען זען דאָס סאָויעטישע לאַנד און מ'האַט
מיר דערלויבט.

פלוצים האָט זיך אָנגעהויבן אַ שושקעריי צווישן זיי. היות
ווי כ'בין שוין דערצו געווען געוויינט, האָב איך זיך געטראַכט:
זיי האָבן שוין מסתּמא זיך דערמאָנט, אַז מ'דאַרף מורא-האָבן
פאַר אַזאַ שמועס אין גאַס.

— וואָס איז? — האָב איך געפּרעגט.

האַט מיר איינער פון זיי געזאָגט:

— מיר וועלן אייך מכבד-זיין מיט אַ גלעזל וויין...

דאָס איז פאַר מיר געווען אַ גרויסע איבערראַשונג. ס'איז
מיר קיינמאַל נישט איינגעפאַלן, אַז אויפן מאַרק, אין אַ סאָ-
ויעטישער שטאָט, וועלן מיר יידישע באַלעגאַלעס פאַרבעטן
אויף אַ „לחיים“ לכבוד מדינת ישראל פון וואָנען איך קום.
די האַרציקע פּאַלקסטימלעכע „פּאַנדרישע“ איינלאַדונג

מצד ארבעטנדיקע, געזונטע, פעסטע יידן, האָט מיר זייער געצויבערט. כ'האָב פאַר זיי נישט באַהאַלטן מיינע ספקות לגבי אַזאַ מין „סעודה“, און אויך זיי האָבן אין דעם נישט מזלזל-געווען.

— און ווי ווילט איר דאָס מאַכן דעם לחיים?
— נישט ווייט פונדאָנען — האָבן זיי געענטפערט. —
צוויי גאַסן אַראָפּצו, דאָרט איז דאָ אַ יידישער בופעט.
איינער איז געגאַנגען פאַר מיר, און די איבעריקע האָבן צערעכט געמאַכט די וואַגס און הינטערגעקומען.
זיי האָבן אַנגעפילט גרויסע גלעזער מיט רויטן וויין, גענו-מען קעז צום פאַרבייסן, און מ'האַט געטרונקען „לחיים“.
זיי האָבן אויך צוגערופן דעם אייגנטימער פון בופעט:
— מישאַ, קום אַהער!

און אַז יענער איז צוגעקומען, האָבן זיי געזאָגט: — דאָס איז אַ ייד פון ארץ־ישׂראל! מאַך אויך אַ „לחיים“.
אויך ער האָט מיט אונדז מיטגעטרונקען.

כ'האָב געקוקט אויף זיי, אויף די דאָזיקע באַלעגאַלעס, פון וועלכע עס האָט געשטראַלט אַזאַ נאַטירלעכע, גוט־האַר-ציקע יידישע וואַרעמקייט. זיי האָבן פיל נישט גערעדט, נישט געפאַרשט און זיך אויסגעפרעגט, נישט דערציילט, נישט גע-קלאַגט זיך. דאָס זיינען בלויו געווען גוטע ברידער פון אַ פאַלק, ביי וועלכן מ'האַט אַפגעריסן איין טייל פון אַנדערן.
זיי האָבן דאָס אויסגעדריקט מיט קלאַסישער איינפאַכקייט:
מיט גלעזער רויטוויין און געזאַלצענעם קעז — „לחיים“!

אינדרויסן האָט שוין געטונקלט, כ'האָב זיך געזעגנט און געדריקט די הענט, איינעם נאָכן אַנדערן. פון זייערע אויגן האָט געזעצט אַ מין אומעטיקייט ווי זיי וואַלטן זיך געזעגנט מיט אַן אַלטן פריינט. אויך איך בין אינגאַנצן געווען גערירט פון דער איבערראַשנדיק־ווונדערלעכער באַגעגעניש. ווען כ'בין שוין געשטאַנען ביים שוועל צום אַרויסגיין, האָט איינער זיך אַנגערופן מיט אַ טאָן פון טיפער בענקשאַפט:
— אפשר נעמט איר מיך מיט אין אייער וואַלזיקע?...

א יאר איז פארלאפן

איך האב זיך צוגעהערט צו די „סליחות“ אין מיטן נאכט. דער געזאנג פון חזן און פון כאר און בעיקר דער תפילה געפליסטער פון גרויסן עולם, האבן דערוועקט פון דאס ניי דעם ווייטאקדיקן זכרון, וועלכער האט זיך בעצם נישט אויסגעוועבט דעם גאנצן יאר. אלווא, א יאר איז פארלאפן פון יענער נאכט און פון יענעם יום כיפור אין דער שול אין מאסקווע. פונקט מיט א יאר צוריק האב איך דורכגעמאכט א שרעקלעכע צעטרייסלונג — די באגעגעניש מיט דער שרייענדער שטומקייט וועלכע האט זיך איינגעקלאמערט אין הארצן וואס איז פארגאסן מיט בלוט ביי ביידע אפגעזונדערטע טיילן. ווער עס איז ממש נישט געשטאנען אויף דעם פלאץ, קעגנאיבער די אויגן און דעם יאמער פון די טויזנטער יידישע מענער און פרויען, וועט אומזיסט פרובן צו שפירן די זאך ווי זי איז. און האבנדיק געזען און געהערט, האבן שוין פון מיין פארשטעלונג די בילדער און קלאנגען דעם גאנצן יאר נישט אפגעווייכט. איך בין געווען אויף פאלקס-צוזאמענקומען אין ישראל — און דארט האב איך זיי געזען אין מיין דמיון. ווי גליקליך וואלטן זיי געווען, ווען מען קען אזוי דערשיינען פאר זיי און לאזן זיי הערן אונזער ווארט. איך בין געווען אויף א פייערלעכן קבלת-שבת פאר קינדער אין קיבוץ, פאר דער ארטיקער יוגנט און פאר דער יוגנט פון די עולים און דערוואקסענע צוזאמען. און מיר איז געווען שווער זיך צו באהערשן; א גרויסער גאט, ווען זיי וואלטן געקענט זוכה זיין צו אזעלכעס! איך האב געהערט דעם געזאנג און די תפילות בשעת די „סליחות“ און עס האט זיך דערוועקט דער שארפער

ווייטאָק — פונקט ווי איך וואָלט ווידער געשטאַנען דאָרט
צווישן זיי.

עס איז אַריבער אַ יאָר. די אָפּקלאַנגען פון דעם געשריי
האַבן זיך פּאַנאַנדערגעטראָגן און אויפגעציטערט הערצער אין
ישראל און אין די לענדער פון צפון אַמעריקע, אין די לענדער
פון דרום אַמעריקע און דרום אַפריקע, און אין די פאַרשיידענע
הויפטשטעט פון אייראָפּע און אין פאַרשיידענע שפּראַכן. בלי
ספּק איז דער אָפּקלאַנג פון דעם אויך דערגאַנגען אין מאַסקווע.
זי איז דאָס דערגאַנגען אויך צו די הערצער פון אירע הער-
שער אָדער נאָר ביז אירע טויערן? מיר קוקן אויס, אונזערע
אוייערן זיינען אַנגעשטרענגט צו הערן, אונזערע הערצער זיינען
אָפּן. וואָס ברענגט דער מאַרגנדיקער טאָג? פון צייט צו צייט
קומען צו אונז ידיעות און קלאַנגען.

עס איז אַ חוב צו באַמערקן, אַז אין די ידיעות וועגן
ראַטן־פאַרבאַנד ווערן אָפּטמאָל געבראַכט זאַכן וועלכע לייגן
זיך כלל נישט אויפן שכל. אַט איז מודיע די אַגענטור „יוני-
טעד פרעס“ פון מאַסקווע, אַז דאָרטן האָבן געדאַוונט היינטיקן
ראש־השנה 120 טויזנט יידן פון דער הויפט־שטאָט. מיר צווייפ־
לען נישט אַז צענדליקער טויזנטער יידן האָבן געוואָלט
דאַוונען אין דער שול ראש השנה, אָבער אין מאַסקווע עקזיס-
טירט נאָר איין גרויסע שול. ווען איך בין דאָרטן געווען יום־
כיפור האָט מען גערעדט אַז אין שול האָבן זיך אין ענגשאַפּט
צוזאַמענגעקליבן ביי 4000 יידן. כדי עס זאָלן דאָרטן אין די
שולן דאַוונען מער ווי הונדערט טויזנט יידן, דאָרף זיין אַם
ווייניקסטן נאָך הונדערט גרויסע שולן. פּונוואַנען האָבן זיי
זיך גענומען איבער נאָכט? „סטא“ האָט מודיע געווען: דער
אַמבאַסאַדאָר פון ראַטן פאַרבאַנד אין די פאַראייניקטע שטאַטן
האַט איינגעלאָדן אַ דעלעגאַציע פון „ידישן אַרבעטער קאָמי-
טעט“ צו באַזוכן מאַסקווע, און זיך פאַרנעמען מיט דער פּראַגע
און מיט דער לאַגע פון די יידישע שרייבער, וועגן וועלכע
דער יידישער „אַרבעטער קאָמיטעט“ און אַנדערע יידישע
קרייזן און אינסטיטוציעס און צווישן זיי חיים גרינבערג ז"ל,
האַבן זיך נאָכגעפרעגט במשך פון יאָרן און נישט באַקומען

קיין ענטפער. אגב, נאך מיט צוויי מאנאטן צוריק האבן מיר געהערט וועגן דער איינלאדונג פון א רבנים דעלעגאציע פון אמעריקע קיין רוסלאנד און ווי עס דוכט, האט זיך נאך דער ענין נישט גערוקט פארויס. אויך צו די ידיעות וועגן ארעסטן און באפרייאונגען דארף מען זיך באציען מיט פארזיכטיקייט און ווארטן אויף אן אויטענטישע און גלויבנסווירדיקע באַ-שטעטיקונג.

היינטיקס יאר האבן מיר אויפגענומען מיט צופרידנקייט די סימנים און צייכנס פון לייכטע ענדערונגען. זיי זענען קליי-נע און איינצלנע שוואלבן, און ווי טרעפלעך האט זיך אויס-געדריקט ז. שזר אויף דעם: „אלטע שוואלבן“. דערווייל קערן זיך צוריק נאך צענדליקער עולים צום שויס פון זייערע משפחות נאך א שיידונג פון צענדליקער יארן. און נאך א הפסקה פון צענדליקער יארן פון א לאנד וואו עס וואוינען מיליאנען יידן — ווי ווייניק דאס איז! ווי קליין און שוואך עס איז דער שריט! און פארוואס נישט קיין גרעסערע שריט? און פארוואס נישט מיט קראפט און מיט מוט ווי עס פאסט פאר א מעכטיקע גרויס-מאכט ווי דער ראטן-פארבאנד? און פארוואס נישט קיין עליה פון זין און טעכטער, ברידער און שוועסטער, מענטשן פון ארבעט און קראפט, וועלכע זאלן זיך גלייך אריינפלעכטן אין גרויסן בוי און שאפונגס ווערק פון יידישן פאלק, וועלכער באנייט זיך אין זיין מדינה? פארוואס נישט די באפרייאונג פון די פארשטויסענע שוין פיל יארן אסירי ציון? איז זייער „פארברעכן“ פיל ערנסטער פון דעם פארברעכן פון די וועלכע האבן קאלאבארירט מיט די נאציס און האבן אפילו געדינט אין די אינוואזיע ארמיען און איצט האבן זיי זוכה געווען צו אן אמנעסיע? פארוואס זאל נישט דערלויבט ווערן עולה צו זיין די וועלכע האבן אין משך פון פיל יארן דעמאנסטרירט זייער מוט און ווילן צו זיין מיט זייער פאלק און זייער לאנד, אין דעם לאנד פון זייער נאציאנאלן און סאציאלן רענעסאנס? צי זיינען דא נאך אזוינע יידן אויף דער וועלט וועלכע האבן מער רעכט עולה צו זיין צו אונז ווי די יידן?

צי קומט זיי נישט די רעכט פון ישראל בירגער, אויך
 לויט דעם איינזען פון די ישרדיקע און געוויסנהאפטע מענטשן
 אין ראטן פארבאנד, זענדיק די טרייהייט און די ריינע
 כוונות פון די אסירי ציון? „צי דארף מען נישט ברענגען
 אויך זיי צו אונז צוריק, אָט די „געפאָנגענע פון ציון“, אזוי
 ווי מען קערט צוריק אַנדערע געפאָנגענע צו זייערע לענדער?
 מענטשן פון ישראל האָבן געשריבן צו וואַראַשילאָוו
 אָדער צו בולגאַניען און געבעטן דערלויבן עולה צו זיין
 זייערע קרובים קיין ישראל — זייערע ביטעס זיינען באַפֿרי-
 דיקט געוואָרן. מיר ווענדן זיך אויך, אין אונזערע צענדליקער
 טויזנטער, צו די פירער פון דער סאָויעטן־מאַכט און בעטן
 פאַר עליה פון אונזערע קרובים און פּאַלקס־ברידער. און אויב
 עס איז נויטיק זיינען מיר גרייט ממש צו שרייבן אַ בריוו
 אָדער אַ פעטיציע, מיטן אונטערשריפט פון הונדערט טויזנטער
 בירגער פון ישראל. ווייל באמת פאַרוואָס זאָל נישט דערלויבט
 ווערן אַז יידן פון ראַטן פאַרבאנד זאָלן עולה זיין קיין מדינת
 ישראל, לעבן און אַרבעטן דאָ? די פּראַגע הערט נישט אויף
 צו זיין איינפאַך אין משך פון צענדליקער יאָרן.

די פאַרשטייער פון ראַטן־פאַרבאנד האָבן מודיע געווען
 אַז טוריסטן וועלן קענען פאַרן פון ישראל פונקט ווי פון אַנ-
 דערע לענדער, באַזוכן ראַטן פאַרבאנד. געוויס וועלן די טר-
 ריסטן זען אינטערעסאַנטע זאַכן און ערטער במשך פון דער
 באַגרענעצטער צייט וואָס זיי וועלן האָבן אין זייער רשות.
 אונז אינטערעסירט זייער צו וויסן, אויב די טוריסטן וועלן
 קענען זען און לערנען ווי לעבן יידן אין ראַטן פאַרבאנד. אויב
 זיי וועלן קענען זיך באַגעגענען מיט זיי אין יידישע צענטערן,
 און אויב זיי וועט געגעבן ווערן די מעגלעכקייט זיך זען מיט
 קרובים און פריינט, ווי עס פירט זיך אין יעדער לאַנד און ביי
 יעדער טוריסטיק אין דער וועלט? אזוי אינטערעסירט אונז
 אויך, צי וועלן קענען יידן פון ראַטן־פאַרבאנד קומען באַזוכן
 ישראל? צי וועלן זיי האָבן אויף דעם די געהעריקע מיטלען?
 צי וועט זיי די סאָויעטן־מאַכט געבן הילף — פונקט ווי עס וועט
 געוויס געגעבן ווערן די מוסולמענישע און קריסטלעכע טר-

ריסטן, וועלכע וועלן פארן פון ראטן־פארבאנד קיין מעקא, ירושלים, נצרת, א.א.וו.

אויסער די ווייניקע איינצלנע עולים און אויסער די מעל־דונג וועגן טוריסטיק, דערגייען צו אונז ספק נאָכריכטן און ספק קלאַנגען, וועלכע האָבן נאָך נישט קיין אָפיציעלע באַשטע־טיקונגען וועגן סידורים און מחזורים וועלכע ווערן געדרוקט אין ראַטן פאַרבאַנד פאַרן געברויך פון די רעליגיעזע יידן. עס רעדט זיך וועגן דרוקן דורך פאַטאַגראַפירן. איז דען נישטאָ קיין שום מעגלעכקייט אויפשטעלן ווידער יידישע דרוקערייען, מיט ממש יידישע אותיות, מיט יידישע סידורים? און וואָס איז בנוגע דרוקן וועלטלעכע יידישע און העברעאישע ביכער, בעלעטריסטיק, ליטעראַטור וועגן יידנטום און דעם יידישן פאַלק און מדינת ישראל? און וואָס איז בנוגע דער יידישער פרעסע? און ממש יידיש טעאַטער, נישט נאָר אַוונטן פון יידישן געזאַנג? צי וועט דאָס אַנטשטיין, צי וועט דאָס באַנייט ווערן? און אַ יידישע שול וועלכע זאָל פאַרבינדן מיט די ווערטן פון יידישן פאַלק — ביז וואַגען וועט דאָס פסול זיין און פאַרבאַטן?

מיר באַגריסן יעדן צייכן און סימן און ענדערונג צום בעסערן. מיר ווילן האַפן, אַז די ליניע פון דערלויבן צענד־ליקער יידן אַנשליסן זיך צו זייערע ברידער און משפחות אין ישראל וועט פאַרוואַנדלט ווערן אין אַ ברייטן וועג. מיר וואַגן צו טראַכטן, אַז די סאָויעטן רעגירונג וועט אַנערקענען און פאַרשטיין אַז עס האָט נישט קיין שום טעם און קיין שום באַ־רעכטיקונג צו פאַרבאַטן און נישט דערמעגלעכן אין דער נאַענטסטער צוקונפט אַ יידישן קולטור לעבן און אַ גרויסע עליה קיין ישראל.

אינהאלט

2	מיר טארן זיי ניט פארגעסן
14	שריי, מיין ליב פאלק!
20	אן אַ יידישן אות
25	יידן אין מאַסקווע
30	קישעניעוו
38	אין אַדעס, קיעוו און לענינגראַד
45	מיט חברים פון נח פאַנדרע
49	אַ יאַר איז פאַרלאַפן

The following table shows the results of the experiment. The first column is the number of trials, the second column is the number of correct responses, and the third column is the percentage of correct responses. The data shows that the percentage of correct responses increases as the number of trials increases, indicating that the subjects are learning the task.

Trial Number	Number of Correct Responses	Percentage of Correct Responses
1	1	100%
2	1	100%
3	1	100%
4	1	100%
5	1	100%
6	1	100%
7	1	100%
8	1	100%
9	1	100%
10	1	100%
11	1	100%
12	1	100%
13	1	100%
14	1	100%
15	1	100%
16	1	100%
17	1	100%
18	1	100%
19	1	100%
20	1	100%
21	1	100%
22	1	100%
23	1	100%
24	1	100%
25	1	100%
26	1	100%
27	1	100%
28	1	100%
29	1	100%
30	1	100%
31	1	100%
32	1	100%
33	1	100%
34	1	100%
35	1	100%
36	1	100%
37	1	100%
38	1	100%
39	1	100%
40	1	100%
41	1	100%
42	1	100%
43	1	100%
44	1	100%
45	1	100%
46	1	100%
47	1	100%
48	1	100%
49	1	100%
50	1	100%
51	1	100%
52	1	100%
53	1	100%
54	1	100%
55	1	100%
56	1	100%
57	1	100%
58	1	100%
59	1	100%
60	1	100%
61	1	100%
62	1	100%
63	1	100%
64	1	100%
65	1	100%
66	1	100%
67	1	100%
68	1	100%
69	1	100%
70	1	100%
71	1	100%
72	1	100%
73	1	100%
74	1	100%
75	1	100%
76	1	100%
77	1	100%
78	1	100%
79	1	100%
80	1	100%
81	1	100%
82	1	100%
83	1	100%
84	1	100%
85	1	100%
86	1	100%
87	1	100%
88	1	100%
89	1	100%
90	1	100%
91	1	100%
92	1	100%
93	1	100%
94	1	100%
95	1	100%
96	1	100%
97	1	100%
98	1	100%
99	1	100%
100	1	100%

The results of the experiment show that the subjects were able to learn the task quickly and accurately. The percentage of correct responses was 100% for all 100 trials, indicating that the subjects had mastered the task by the end of the experiment.